

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних та соціальних наук
кафедра психології та соціології

Фенченко А.І.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У
ЗДОБУВЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

2022

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет Гуманітарних та соціальних наук
Кафедра Психології та соціології

Рівень вищої освіти Другий (магістерський)
спеціальність 053 Психологія. Освітня програма «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувачка кафедри психології
та соціології д. психол. н.,
проф. Бохонкова Ю. О.

«08» вересня 2022 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧЦІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Фенченко Анастасії Ігорівни

1. Тема роботи: «Гендерні особливості формування толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості».

Керівник роботи: Хунов Ю. А., д. мед. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля, затверджений наказом по університету від 08.09.2022 р. № 110/15.17.

2. Строк подання здобувачем роботи: 18.11.2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи – 77 сторінок (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *проаналізувати наукові джерела з зазначеної тематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження; на основі проведеного констатувального експерименту розробити й апробувати програму соціально-психологічного тренінгу. Провести формувальний експеримент і порівняти результати констатувального і формувального експериментів. Ефективність проведеного експерименту оцінити за допомогою математичних методів оцінки значущості відмінностей середніх величин.*

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслеників): *таблиці, рисунки (діаграми, гістограми, сегментограми).*

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Хунов Ю. А. – д. мед. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	08.09.2022 р.	30.09.2022 р.
2.	Хунов Ю. А. – д. мед. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	01.10.2022 р.	12.10.2022 р.
3.	Хунов Ю. А. – д. мед. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	13.10.2022 р.	13.11.2022 р.

7. Дата видачі завдання: 10 вересня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	08.09.2022 р. – 11.09.2022 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	12.09.2022 р. – 30.09.2022 р.	
3	Розробка діагностичного інструментарію, проведення констатувального експерименту та обробка його результатів.	01.10.2022 р. – 12.10.2022 р.	
4	Розробка й апробація програми соціально-психологічного тренінгу.	13.10.2022 р. – 30.10.2022 р.	
5	Обробка результатів формульованого експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики	31.10.2022 р. – 13.11.2022 р.	
6	Підготовка роботи до захисту	14.11.2022 р. – 17.11.2022 р.	
7	Представлення роботи на зовнішню рецензію	18.11.2022 р. – 23.11.2022 р.	
8	Перевірка роботи на академічний плагіат	24.11.2022 р. – 27.11.2022 р.	
9	Захист роботи	28-29.11.2022 р.	

Здобувачка вищої освіти:

Керівник роботи:

д. мед. н., проф.

Фенченко А.І.

Хунов Ю. А.

РЕФЕРАТ

Текст – 77 с., табл. – 101, літератури – 103 дж., додатків – 4

В кваліфікаційній роботі представлено теоретично-методологічні основи вивчення проблеми гендерної особливості формування толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості.

Розглянуто психологічні особливості виникнення та розвиток акцентуацій характеру у здобувачів вищої освіти, та фактори, які впливають на розвиток гендерної особливості у здобувачів вищої освіти. Описано особливості особистісного розвитку у здобувачів вищої освіти. Охарактеризовано особливості розвитку у здобувачів вищої освіти при наявності формуючих конфліктну поведінку факторів.

Проведено аналіз та підібрано психодіагностичне обстеження випробовуваних і виявлено показники розвитку гендерної особливості формування толерантності. Експериментально розглянуто психологічні особливості прояву розвитку толерантності у здобувачів вищої освіти.

На основі результатів констатувального експерименту розроблено й апробовано програму соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на гендерні особливості формування толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості..

Ключові слова: ГЕНДЕР, КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА, МОТИВАЦІЯ, ТРИВОЖНІСТЬ, РОЗВИТОК, СОЦІУМ, ПРОФІЛАКТИКА, ЗДОБУВАЧІ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ОСОБИСТІСТЬ, КОНФЛІКТ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ, СТРЕСОСТІЙКІСТЬ, КОРЕКЦІЯ, ТЕМПЕРАМЕНТ, ЕМОЦІЇ, ПОВЕДІНКА

ЗМІСТ

Вступ	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІУМУ	13
1.1. Наукові підходи до вивчення толерантності як психологічного феномену	13
1.2. Сутність, компоненти та механізми розвитку гендерної толерантності як інтегральної якості особистості	24
1.3. Психологічні особливості гендерної толерантності у міжособистісних конфліктах у здобувачів вищої освіти	35
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	43
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	46
2.1. Психологічні особливості надання психологічної допомоги і її принципи	46
2.2. Дослідження психологічних особливостей толерантності здобувачів вищої освіти	48
2.3. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту	57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	63
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	65
3.1. Програма тренінгу з розвитку гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти	65
3.2. Опис результатів формувального експерименту	69
3.3. Оцінка ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики	74
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	84
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Визначальними показниками сьогодення виступають політична, економічна, соціальна нестабільність у суспільстві, зростання та суперечливість в потоці інформації інноваційних технологій, глобалізація та розширення міжкультурної сфери взаємодій між людьми, трансформація управлінського та освітянського просторів. Відповідно до таких трансформації, зростають соціальні, професійні та особисті вимоги стати студентом. Це сприяло підвищенню активної уваги вчених пов'язані з розробкою наукових положень, що стосуються розвитку особистісної сфери молоді, зокрема гендерної толерантності серед здобувачів вищої освіти з метою підвищення їхньої гендерної культури, розвиток навичок опору стереотипне уявлення про суспільство та зниження міжособистісних установок конфлікту.

Представники надають особливого значення зазначеним вище питанням різні галузі психологічної науки. У межах загальної, соціальної та гендерної психології актуалізується увага до проблеми соціалізації сучасної молоді покоління, зокрема, як чинник домінують аспекти розвитку толерантності формування зрілих стосунків між представниками різної статі (Дж. Батлер, О.О. Воронін), адекватне прийняття своєї соціальної ролі (П.П. Горностай), засвоєння етичних принципів і системи цінностей між статевих контактів (Дж. Ельштейн, Ю.М. Кашпур, С.А. Рубін), конструкції сімейного життя та шлюбні відносини (В.Е. Каган, І.С. Клецина). Водночас у психології віку питання гендерної рівності як одна з умов підготовки толерантна взаємодія в міжстатевих стосунках (Я.М. Кашпур, Т.В. Говорун), політики (І.П. Андрусак, В.О. Васютинський) і суспільного життя суспільства (О.В. Рубан, Т.М. Титаренко).

Паралельно психологи вивчали питання гендерних взаємодій, гендерної толерантності як соціальної норми та цінностей у гендерних взаємодіях.

(В.О. Тишков), як характеристика ціннісного ставлення особистості представників різних статей (С.К. Бондирєва), як процес і засіб гармонізації міжстатевих стосунків у суспільстві (М.С. Мацковський). Дослідники також представляли структурні компоненти, види та рівні гендерної толерантності (Г.Л. Бардєє, О.Б. Скрябіна), які вплинули на фактори її розвитку (Л.В. Баєва, М.С. Міріманова).

Сучасні психологи показують, що розвиток гендерної толерантності у здобувачів вищої освіти, пов'язаний з підвищенням особистісного та емоційного потенціалу зрілості, відкритості, збагачення життєвого досвіду (О. Р. Бацманова), дозрівання когнітивних та емоційно-вольових процесів (І.Д. Бех, С.Д. Максименко, В.В. Рибалка, С.О. Ставицької), з формуванням почуттів культурної, соціальної та сексуальної ідентичності (О.В. Смотров, Л.В. Стародубцева), соціальне, міжетнічне та особистісне становлення толерантності (Г.А. Ставицький), актуалізація життєвої позиції як результат підвищеного інтересу до себе, розвитку спілкування і особиста рефлексія і бажання відстояти свою позицію (О.В. Маліхін, Р.В. Павелків).

Як виявлено вченими, процеси соціалізації та опанування провідної діяльності визначають розвиток ціннісних орієнтацій особистості у здобувачів вищої освіти, які не завжди приймаються нею і можуть слугувати основою для побудови такої поведінки представників різної статі, що викликає міжособистісні конфлікти (Н.В. Гришина, Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель). Вчені, які досліджують причини конфліктів у молодіжному середовищі, наголошують на наявності психологічної культури (І.С. Кльоцин), уміння долати комунікативні бар'єри (Б.Ф. Поршнєв), відмінності у сприйнятті та висвітленні інформації молоддю та нові (Т.Г. Копанєва), неконструктивні стилі поведінки конфлікуючих сторін сторін (Д. Таннен) і порушення балансу виконання ними соціальних ролей і відповідно статевої поведінка (О.А. Анцупов) призводить до зниження показників гендерної толерантності. Отже, результати цих досліджень

показують, що вміння вирішувати конфліктні ситуації підвищує потенціал для розвитку гендерної толерантності.

Незважаючи на певну кількість досліджень гендерної проблематики толерантності особистості, наукових досліджень щодо її розвитку та проявів у молоді, особливо в ситуаціях міжособистісного конфлікту, мало. Поки проведення такого дослідження сприятиме вирішенню завдань з підвищення ефективності між статевої взаємодії здобувачів вищої освіти в умовах особистісного та професійного становлення. Отже, актуальність проблеми і недостатній рівень її розробленості й визначили тему «Гендерні особливості формування толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості».

Об'єкт дослідження – толерантність особистості.

Предмет дослідження – гендерні особливості формування толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити гендерні особливості формування толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичне дослідження для визначення сутності, компонентів, специфіки толерантності у здобувачів вищої освіти.
2. Описати специфіку соціальної ситуації розвитку особистості в студентському віці.
3. Емпірично дослідити гендерні особливості толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості.
4. На основі результатів констатувального експерименту розробити й апробувати програму соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти.

5. Оцінити ефективність корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики.

Методологічною основою дослідження стали: загальні принципи детермінізму, єдності свідомості і діяльності (Л.С. Виготський, П.І. Зінченко, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн та ін.); генетико-моделюючий підхід С.Д. Максименка до аналізу становлення особистості на різних вікових етапах життя; концепція саморозвитку особистості Г.С. Костюка; концепції розвитку особистості як суб'єкта власної життєдіяльності (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, Т.П. Вісковатова, І.В. Данилюк, З.О. Кіреєва, В.О. Моляко, В.Ф. Моргун, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.); концептуальні положення щодо сутності та особливостей розвитку особистості в юнацькому віці (І.Д. Бех, С.Д. Максименко, С.О. Ставицька); загально психологічні теорії розвитку толерантних якостей особистості (Г. Оллпорт); теорії гендеру як соціокультурного конструкту (Ш.М. Берн); теорії соціального будівництва гендеру (Т.А. Говорун, О.М. Кікінеджи); поняття про статеий розвиток ідентичності у молоді (Е. Еріксон, І.С. Кон); поняття андрогінності (С. Бем) та статевої соціалізації (І.С. Кльоцина); особистісно орієнтований підхід до специфіки вирішення міжособистісних конфліктів у молодіжному середовищі (Н.В. Гришина).

Методи (методики) дослідження: теоретичний аналіз проблеми дослідження на базі вивчення наукової літератури, психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), спостереження, бесіда, тестування (Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової, О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової; «Методика діагностики загальної комунікативної толерантності» В.В. Бойко; «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» О.П. Санікової, О.Г. Бабчук; «Шкала маскуліності та фемініності» Гілфорд); методи математичної та статистичної

обробки даних з їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- *визначено*: сутність гендерної толерантності здобувачів вищої освіти як інтегральної особистісної властивості, визначено показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку гендерної толерантності; доведено, що зниження конфліктності у здобувачів вищої освіти актуалізує процес розвитку їх гендерної толерантності; розроблено модель та розвивально-корекційну програму розвитку гендерної толерантності;

- *поглиблено та уточнено уявлення* про змістове навантаження та структуру гендерної толерантності як комплексної якості особистості; психологічні засоби її ефективного розвитку при вирішенні міжособистісних конфліктів;

- *набули подальшого розвитку* знання з питань класифікації різних видів толерантності у здобувачів вищої освіти, її розвитку у процесі соціалізації.

Теоретичне значення дослідження полягає: у вивченні сучасної концепції психологічної допомоги, а також розкритті змісту сучасних теорій психологічної допомоги, соціокультурному різноманітті допомоги, стратифікацію статей у культурах, що стає основою нерівності у гендерному психологічному здоров'ї особистості, вивчення психологічних основ здорової особистості, принципи і фактори, що сприяють підвищенню рівня психічного здоров'я людини, вивчення поглядів відомих закордонних і вітчизняних психологів, теорії, присвячені процесам самовдосконалення особистості, розглядаються характеристики психічного здоров'я самоактуалізованих, нестандартних особистостей.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що відібрані та апробовані психодіагностичні засоби та розроблену програму розвитку та корекції можна використовувати в виховній роботі у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах під час вивчення дисциплін «Психологія розвитку», «Конфліктологія», «Гендерна психологія», з метою розвитку гендерної

толерантності та зниження рівня міжособистісного конфлікту у здобувачів вищої освіти. Це дозволить оптимізувати і удосконалити процес формування гендерно-толерантних якостей особистості майбутніх фахівців, зокрема психологів, соціологів та соціальних педагогів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІУМУ

1.1. Наукові підходи до вивчення толерантності як психологічного феномену

Поняття «толєрантність» має іншомовне походження і в перекладі українською мовою вживається у значенні толєрантності: лат. толєрантність – терпіння або французьке tolerant – «толєрантний». Толєрантність розуміється як толєрантність, терпіння, стабільність, терплячість, зневага до чогось, здатність переносити негативний вплив [34]. Так і у «Великому енциклопедичному словнику» за редакцією А.М. Прохорова толєрантність характеризується як «...толєрантність до думок, переконань інших людей, поведінка» [22, с. 1330]. Схоже розуміння відмічається і в словнику С. І. Ожегова та Н. Ю. Шведової, де толєрантність визначається як наполегливість, завзятість і витримка в певній справі, роботі та як здатність терпіти [126]. В той же час, у Великому тлумачному словнику іноземних слів дається інше визначення толєрантності – як здатності до визнання і пошани переконань та дій інших людей [33].

Проблема толєрантності привертала увагу майже всіх дослідників психологічної школи. Зокрема, як зазначає Т.Л. Барандова, представники класичного психоаналізу (Е. Еріксон, С. Фолькман, З. Фрейд) показав, що толєрантність є складною, збалансованою системою, що забезпечує в особистості гармонійне поєднання психологічної стійкості та мінливості. Згідно із зазначеної теорії толєрантність розкривається як компенсаторний механізм, який виступає як сукупність трьох компонентів – когнітивного, афективного та конативні

механізми формування толерантності з позиції психоаналітичної теорії ототожнюються з механізмами психологічного захисту (заперечення, витіснення, проекція, раціоналізація) [3].

Представники когнітивного підходу (Дж. Бунер, Дж. Тернер) розкривають сутність толерантності як складної системи, яка організована у свідомості різномірні, суперечливі об'єкти суспільного значення, які, перш за все, впадають в очі причини трансформації соціальних уявлень, когнітивних сценаріїв, самокатегоризації. А, по-друге, вони сприяють виникненню смислових установок і станів когнітивного дисонансу, ефекти соціальної перцепції та соціальна актуалізація стереотипи, норми та упередження [3].

Біхевіористський підхід (А. Лазарус, Б. Скінер) трактує поняття толерантність як складну систему класичних і специфічних умінь і навичок, охоплюючи весь спектр поведінкових дій індивіда. В той самий час, поведінковий підхід, що визначає толерантність як форму соціальної взаємодії, ігнорується факт наявності внутрішніх детермінацій, що визначають поведінку людського репертуару. Тому представники сучасного суспільства біхевіоризма (А. Бандура, Б. Скіннер) розглядають толерантність, нетерпимість як форми поведінки, набуті в результаті навчання [47].

У рамках гуманістичного підходу (К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл) толерантність аналізується як загальна стратегія досягнення самореалізації, яка, у свою чергу, виступає як складна система взаємопов'язаних явищ особи, включаючи:

- поєднання повноти та диференційованості «Я»;
- прагнення до відмінностей;
- рухливість свідомості в процесі подолання перешкод;
- самостійність, прийняття відповідальності.

Автори цього підходу показують важливість навчання нормативно-ціннісно-особистісний бік змісту прояву толерантність. Отже, відповідно до

гуманістичного підходу до розгляду проблеми толерантності, можна зробити висновок, що людина, яка досягла оптимального рівня самоактуалізації (А. Маслоу) має сформовану «Я-концепцію». Тоді як надмірне прагнення до влади, обмежене особисто потреби, погано розвинена «Я-концепція», відсутність цілей і життєвих планів визначають прояв інтолерантної поведінки [90].

Дж. Беррі, К. Девіс, Ю. Мартін, як міжкультурні представники підходу, трактують феномен толерантності як складну систему конструктивного використання власного репертуару особистості. Динамізм цієї системи визначається і контролюється соціальними законами адаптація, включаючи механізми подолання культурного шоку [150].

Комплексний підхід (О.Г. Асмолов, Г.У. Солдатова, ОД. Шаров) розкриває толерантність через призму взаємодії та інтерпретує її як готовність приймати інших такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на рівнях компромісу і згоди [4; 154, с. 154-176].

В рамках особистісного підходу С.К. Бондиревої та Д.В. Колесов виділили якості толерантної особистості, зокрема терпимість до відмінностей, зневага до інших, здатність до співпереживання, допитливість, відкритість нового. На основі цього толерантність розкривається як індивідуальна здібність сприймати без агресії та покарання відмінні від власних думки, риси та стилі поведінки інших [14].

Нижче в табл. 1.1 представлено кілька підходів до розуміння ядра толерантність [14].

Таблиця 1.1

Підхід	Сутність толерантності	Представники
Психофізіологічний	Ослаблення реакції на негативний фактор через зниження чутливості до його впливу	А.О. Реан

Продовж. табл. 1.1

Екзистенційно-гуманістичний	Прояв як особистості, яка робить свідомий, осмислений, відповідальний вибір щодо своєї життєвої позиції та діяльності у побудові стосунків	Т. Адорно, М. Рокіч, Л.І. Рюмшина, Г. Маркузе
Диверсифікаційний	Толерантність як складне, багатокомпонентне та багатогранне явище	С.Л. Братченко, О.Б. Скрябіна, М. Уолцер
Фасилітативний	Толерантність розвивається не тільки в результаті зовнішнього впливу, а й за сприятливих умов	Є. Г. Виноградова, О. Б. Скрябіна, Н. Я. Макарова
Діалогічний	Толерантність як особливий спосіб взаємодії в міжособистісній взаємодії та спілкуванні	С.Л. Братченко, П.Ф. Комогоров

У 1995 році ЮНЕСКО прийняла Декларацію принципів толерантності які стосуються необхідності зміцнення духу толерантності та формування ставлення відкритості, поваги та правильного розуміння багатого розмаїття культури, форми самовираження та способи прояву індивідуальності людини.

Згідно з визначенням, наведеним у Декларації принципів толерантності, це означає «повагу, прийняття та точне розуміння багатого різноманіття», культури нашого світу, наші форми самовираження та способи людського прояву індивідуальність» [37, с. 42-44]. Це визначення передбачає толерантне ставлення до інших людей, їх національність, раса, колір шкіри, мова, релігія, країна місце проживання.

Загальне розуміння толерантності як наукової психологічної категорії полягає у відсутності або ослабленні реакції на негативний фактор в наслідок

зниження чутливості до його дії. Такого не буває порушення адаптаційних можливостей людини, організм працює за рахунок підвищення порогів чутливості, але не на шкоду здоров'ю [88, с. 13-20]. А саме толерантність є фактором стабілізації функціональної системи особистість як всередині, так і зовні.

Г.У. Солдатова поняття «толерантність» розглядає в широкому діапазоні (від нервово-психічної стійкості до етичного імперативу особистості) як інтегратора характеристика окремої людини. Це його визначальна здатність у проблемній і у кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення нервово-психічного стану, успішна адаптація, профілактика конфронтація та розвиток позитивних стосунків із собою та навколишнім світом. При виникненні складних ситуацій, криз адаптивної взаємодії живих систем із зовнішнім середовищем відбувається завдяки наявності стійких властивостей та взаємодії цієї живої системи [154, с. 154-176].

М.С. Міріманова зазначає, що стійкість живих систем полягає в здатності водночас для активного самозбереження своєї організації та за її саморух, для саморозвитку. Використання поняття «толерантність» у психології в контексті толерантності призводить до необхідності виявлення, аналізу та відбору психологічну сутність толерантності, її змістове наповнення [116, с.104-116].

С.І. Ожегов визначає толерантність як толерантне ставлення до чогось. Автор відзначає толерантну особистість як таку, яка вміє терпіти, з якою це можливо вирішити; хто вміє терпляче ставитися до чужої думки без ворожості [126].

У психології значення толерантності схоже на значення, запропоноване в довідковій літературі і визначається як здатність бути толерантним, непоблажливим співвідноситися з думками, звичками, традиціями, рисами характеру інших людей [2]. Толерантність в зарубіжній психології, як і у

вітчизняній, відноситься до вольових якостей і т.д. з наполегливістю, саморегуляцією, наполегливістю [127, с. 215-221].

У структурі загального феномену толерантності А.О. Реан і Ю.Л. Коломінський виділяє два типи толерантності, пов'язані з її різновидом механізми: 1) чуттєва толерантність людини, зумовлена опором людини діям середовища, пов'язане з ослабленням реакції на певного несприятливого подразника через зниження чутливості; 2) диспозиційна толерантність особи, яка характеризується схильністю людини, готовністю до толерантної реакції на навколишнє середовище.

У психологічній літературі «толерантність», «терпіння», «зміст» часто використовуються як додаткові терміни, зміст поняття. Терпіння проявляється в багатьох різних ситуаціях і тому носить іншу назву: стабільність, наполегливість [138].

Є.П. Ільїн як основу терпіння виділяє вольові якості людини, серед яких витривалість, саморегуляція, самоконтроль. Як зазначає автор, особливо важлива експозиція, яскраво проявляється при переході від рішення до дії, при негайному виконанні план непрактичний. Терпіння дозволяє сповільнити вплив передчасних імпульсів, які заважають успішному просуванню до мети [59].

О.А. Долгополова розкриває моделювання семантики слова терпіння на основі виділення «несприятливих обставин» і «відношення суб'єкта до цих обставин» [47]. Близьким до розуміння є авторське розуміння поняття «терпіння» Г.С. Кожухар. Пропонується аналіз сучасного розуміння терпіння, яке воно полягає в тривалому існуванні «чогось неприємного», яке воно показує наявність неприємної ситуації, під впливом якої перебуває особистість відмовляється від активного пошуку і переходить до пасивної поведінки, відбувається «перенесення неприємного з хворого» [78, с. 30-40].

На думку Г.С. Кожухаря, це зразок поведінки по відношенню до соціальної групи слід розглядати як соціальний конформізм - форму негативної соціальної

адаптація, що відбувається під прямим чи опосередкованим тиском внутрішніх обставин, в результаті чого суб'єкт втрачає самостійність, відмовляється від активних дій, незалежно від уявлень про їх істинність і, навіть, усупереч їм [78, с.30-40]. Дослідник вважає, що терпіння слід визначати як індивідуальну властивість суб'єкта подолання негативізму зовнішнього світу і внутрішніх переживань, адекватно реагувати на такі дії.

Л.В. Баєва, відзначаючи близькість терпіння з поняттям толерантності, розрізняє ці категорії, вважаючи, що толерантність відображає лише одну сторону соціального відношення суб'єкта міжособистісної взаємодії, при цьому терпіння також фізіологічні, психологічні [9]. З точки зору автора, терпіння визначає формування толерантності, поряд з такими якостями особистості, як змістовність, безтурботність, врівноваженість, спокій.

О.Ю. Клепцова визначає терпіння як стан душі, що дає можливість знижувати поріг чутливості до негативних факторів і вважає, що терпіння закріплюється і зростає в толерантності, яка тепер є особистою власністю [67]. Можна вважати, що терпіння виступає як навмисний прояв толерантності.

Деякі автори вважають толерантність близьким до поняття "вміст". Так, Є.В. Кривцова зазначає, що терпіння включає зміст внутрішньої дисципліни, що дозволяє особистості, спираючись на розум і волю, відкрити власні можливості для досягнення повноти буття [89, с. 173-177].

Н.Л. Оконешнікова вважає, що, будучи типово-зневажливим, тобто таким, що відхиляється від негативної чи критичної реакції, толерантність закликає до стриманості [127, с. 215-221]. Зміст, з точки зору вченого, має бути ціна, вона повинна супроводжуватися певними зусиллями (психологічними або моральними) або залучати страждання, передбачені етимологією слова «толерантність». Є. П. Ільїн визначає зміст як стан вольової напруги, має на меті зупинити позиви, які з'являються, коли виникають певні емоційні стани (радість, гнів, злість) [58].

Зміст як миттєвий стан, на думку Є.П. Ільїна, може бути вираження самодисципліни людини, освіченості, а також може відображати, страх і тривогу з приводу соціального відторгнення [59].

Поняття «терпіння» зустрічається в психологічній літературі, яка вживається як синонім поняття «толерантність». Концепційний аналіз «терпіння» належить Е.П. Ільїну, який визначає його як тривалий час протидія негативним факторам, що викликають фізіологічний стан втоми, гіпоксія, відчуття голоду, спраги та болю [59]. На думку автора, терпіння починає проявлятися з моменту знайомства людини з інтер'єром, починається перешкода фізіологічного характеру (несприятливий стан), відчуття внутрішньої дисгармонії.

Отже, терпіння виникає, коли відбуваються несприятливі фізіологічні дії характер і толерантність - коли відбуваються негативні дії соціально психологічного характеру. Аналіз творів Г.С. Кожугар [79, с. 30-40], Є.П. Ільїна [59], О.Ю. Клепцова [76] і Н.Л. Оконешникова [127, с. 215-221] вони роблять висновок, що терпіння і стриманість більше відображаються певною мірою фізіологічну сторону міжособистісних стосунків суб'єкта взаємодії, а також закріплення та підвищення толерантності, яка, будучи особиста власність, відображає сторону суспільних відносин.

Дослідники вважають, що поняття толерантності не є абстрактним, а з'являється у зв'язку з конкретною темою [121]. Фактори етичної міри терпимості виступають конкретність (соціальне походження, внутрішній стан людини, різкий контраст між сприйманим фактом і очікуваннями), інструментальність (зв'язок з іншими етичними цінностями), внутрішня напруга [144, с. 117-121]. Толерантність як психологічний феномен може виникати у різних системах і є психофізіологічним, міжособистісним.

Тому в психології, залежно від суб'єкта і об'єкта толерантності, визначено напрямки дослідження толерантності як психологічне явище, яке призвело до

появи різних типів толерантності, які були проаналізовано та згруповано в дослідженнях таких вчених, як І.Б. Гріншпун, Н.В. Недерезова, Н.Л. Оконешнікова, Г.У. Солдатова [43; 111; 127, с. 215-221; 154, с. 154-176].

Ситуативна толерантність проявляється у спілкуванні з конкретною людиною, особою (колега, дружина). Типологічна толерантність спостерігається по відношенню людини з групами людей, наприклад, з представниками нації, певної соціальної групи [9; 21, с. 13-21]. Професійна толерантність це результат відповідно до різних типів людей, з якими особистості доводиться взаємодіяти відповідно до роду діяльності, переважно в процесі професійної підготовки. Загальна комунікативна толерантність передбачає ставлення до людей в цілому і визначається життєвим досвідом, характером, цінності, стан психічного здоров'я людини [21, с.13-21; 115, с. 96-103].

Водночас Н.Л. Іванова виділяє такі види толерантності, як цивілізаційна, міжнародні (міждержавні), етнічні, соціальні та індивідуальні [48]. Від визначення цивілізаційної (соціокультурної) толерантності вважають автори як ненасилля у контактах різних культурних світів (цивілізації). Толерантність у міжнародних відносинах є умовою співпраці та мирне співіснування держав незалежно від їх економічного розвитку, національна чи релігійна приналежність їх населення.

Основним інструментом дослідники вважають етнічну толерантність досягнення гармонії в національних і багатонаціональних відносинах товариств, бо ґрунтується на визнанні того факту, що під відмінності приховують істотну подібність. Соціальна толерантність, яка може визначити як ненасильницькі, шанобливі стосунки між різними соціальних груп, є не що інше, як гармонізація відносин у суспільстві [178].

На індивідуальному рівні толерантність є чеснотою, тобто нормою поведінки відповідальної особи. Цей рівень існування — толерантна свідомість

виступає основою будь-якої толерантності в суспільстві і є предметом ширшої освіти [168, с. 343-346].

М.С. Міріманова виділяє два аспекти толерантності: 1) зовнішня толерантність (до інших) - віра в те, що вони можуть мати власну позицію, здатний бачити речі з інших (інших) точок зору, беручи до уваги різні фактори; 2) внутрішня толерантність (як гнучкість, як відносини з невизначеністю, ризик, стрес) - здатність приймати рішення і думати про проблему, навіть якщо не всі факти та можливі наслідки відомі [116, с. 104-116].

Н.В. Недорезова наголошує на тому, що з одного боку толерантність психофізіологічна характеристика і, з іншого боку, особистісна якість [121]. І.Б. Гріншпун також показує використання та вивчення поняття толерантності у двох аспектах: 1) як позначення окремого активу (стабільний), що полягає в здатності зберігати саморегуляцію в фруструючій вплив на навколишнє середовище (фактичний або потенційний); 2) як найменування здатність до неагресивної поведінки по відношенню до іншої людини [44, с. 31-41].

Міжособистісна толерантність – це партнерська взаємодія індивіда з різних соціальних груп суспільства, вона спрямована на збалансування в суспільстві, для захисту прав та інтересів особи як частини різних суспільств групи, визнання іншими соціальними групами права на існування, пов'язане з соціально-психологічною зрілістю особистості, яка не тільки усвідомлює своє приналежність до певних соціальних груп, а й поділяє їхні цінності орієнтації. Тому сприйняття «інших» відбувається крізь призму загальні соціальні цінності, установки, стереотипи і, часто, упередження і забобони. Соціально толерантною можна назвати людину, яка знає про інших людей, які мають право і можливість належати до інших соціальних груп [54, с. 103-107].

Міжгрупова толерантність проявляється у ставленні до представників інших етнічних, соціальних та культурних груп. Вона єдина в своєму роді психологічна установка, яка дозволяє оцінювати інших «вони» еквівалентно

нашому «ми». Це толерантність до іншої культури, іншої системи цінності, визнаючи існування інших логік та інших способів сприйняття світу [143, с. 215-256].

А.Г. Фадіна вважає, що можна виділити три рівні толерантності: 1) рівень самотерпимості; 2) міжособистісний рівень; 3) рівень міжгрупового спілкування толерантності, кожна з яких визначає специфіку толерантності як психологічний феномен [181].

У дослідженнях А.Г. Фадіної виявлена позитивна динаміка розвитку з усіх вибраних рівнів допуску. Так, підвищення значень встановлено самооцінка та самоактуалізація ситуації (підвищення рівня самотерпимості); зниження показників до середнього ступеня тяжкості у всіх типів ставлення до інших і більш адаптивна міжособистісна поведінка (підвищення рівня міжособистісної толерантності); зниження екстремальних значень типи етнічної ідентичності, зокрема етніцизм та етнофанатизм (підвищення рівня міжгрупової толерантності) [171, с. 229-233]. Дослідник підтверджує відносну самостійність трьох типів толерантності.

Отже, узагальнивши наукові підходи та уявлення про сутність толерантності, ми можемо стверджувати, що це якість особистості, що допускає існування відмінностей і забезпечує прийняття іншого без оцінки і переконань, визнаючи та зберігаючи ідентичність кожної особистості. Серед усіх виділених видів толерантності як психолог феноменом, який викликає найбільший інтерес у нашому дослідженні, є гендерна терпимість або толерантність, що проявляється в міжособистісній системі відносини через призму гендерних відносин.

1.2. Сутність, компоненти та механізми розвитку гендерної толерантності як інтегральної якості особистості

Сьогодні різноманітність теоретичного інструментарію та інтеграція наук умножила розробку міждисциплінарних стратегій, які включають єдність і різноманітність аспектів і підходів до проведення наукових досліджень.

Гендерний підхід відповідає вимогам сучасної науки, яка забезпечує всебічне висвітлення глобальних пояснень і прогнозів локального процесу як на рівні об'єктивної, так і історичної необхідності опосередкованості, а також на рівні повсякденного життя.

Оскільки гендерні дослідження включають питання соціалізації, самоідентифікації, самоактуалізації особистості, а також її соціальні проблеми стратифікації та підпорядкування, вони повинні базуватися на методах соціології, психології, політології та інші гуманітарні та соціальні дисципліни.

При цьому гендерні питання та гендер наближаються, поступово набувають статусу відносно самостійної теоретичної дисципліни, з власними предметами дослідження (гендерна диференціація та соціальна стратифікація, принципи трансформації гендерної системи, критерії формування гендерної системи ототожнення) і з його метамовою. Гендерні дослідження мають свої ключові категоріальні поняття та систему термінів, що дозволяє повністю відобразити, з одного боку, шляхи формування та реалізації гендерних стереотипів, установок і норм, і, у свою чергу, виявити механізми гендеру соціалізації людини, зокрема, не генетично зумовлена природою, а детермінована освіта, культура, ідеологія [9].

З точки зору гендерного підходу важливо не лише декларування відмінностей чоловічі та жіночі характеристики, а також визначення умов і факторів, які формують специфіку ролей, статеві моделі поведінки, які вони

пропонують формування на мікрорівні статусної самоідентифікації та соціальних домагань.

І.С. Кльоцина справедливо зазначає, що зміст гендерної проблематики і сам гендер як явище сприймається і трактується не зовсім коректно, але часто буває вузьким і одностороннім. У своїй роботі вона не визначає стать як фізичну відмінності між чоловіком і жінкою, а як соціально організовані, соціально сформовані відмінності, які відтворюють і змінюють характеристики жінок і чоловіків. Ми підтримуємо це визначення, звертаючи увагу лише на суть міркування автора, яке полягає в тому, що гендер закладено в ідеї суспільства моделювання чи конструювання гендеру за допомогою соціальної практики [68, с. 12-25]. Справа в тому, що такий висновок повертає до проблеми інтуїтивно гендерної асоціації з домінуванням статевих відмінностей.

Тому, на нашу думку, таке тлумачення буде правильним, якщо уникати його постійного звернення до слова «гендер», заміна його на вже вживані словосполучення – стосунки та міжстатева (статєво-рольова) ідентичність. Зрештою, розглядаючи стать як соціокультурну характеристику побудови міжстатєвих стосунків та ідентичності, а не гендеру, стає важливо говорити про тенденції досягнення соціальної рівності цих відносин і формування суб'єктності в ключі до гендерного підходу як егалітарного принцип суспільного замовлення. Така позиція зручна при формуванні толерантних стосунків між представниками різних статей [73, с. 167-184].

Гендерна дослідниця І.С. Кон зазначає, що в сучасному етапі розвитку суспільства склалася ситуація, коли почалися чоловіки і жінки відкрито і запекло конкурувати між собою не тільки в сімейно-побутовій сфері, а й у ширшому спектрі суспільних відносин і діяльності. Проте, на думку вченого, конкуренція – це не лише суперництво, а й метод кооперація, внаслідок якої представники обох статей утворюють нові соціальні якості. Зрозуміло, що науковець позитивно

оцінює феномен гендерно-рольової конфронтації як тенденцію до соціальних змін у суспільстві відносин [80, с. 763-775].

Можна зробити висновок, що гендерний підхід до трансформації відносин у соціальних структурах здатний вивести їх на якісно інший рівень. Ця орієнтація передбачає створення (навчального) спілкування середовища без дискримінації та сексизму, тобто толерантне середовище, спрямоване на формування самооцінки та самодостатності особин, як жіночої, так і чоловічої статі.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної психологічної літератури з проблеми дослідження толерантності з точки зору гендерних відносин показало, що на цьому етапі немає єдиного трактування поняття «гендерна толерантність» та опису його загальної характеристики. Гендерна толерантність у соціальній психології вживається в різних значеннях. Загалом можна виділити три основні підходи розгляд сутності гендерної толерантності як соціально-психологічного феномену [103].

Традиційно гендерна толерантність, як і толерантність загалом, інтерпретується в термінах толерантності. Так, В.В. Бойко та С.К. Бондирева визначають гендерну толерантність як характеристику ставлення особистості до людей своєї та протилежної статі, що свідчить про ступінь її досвіду неприємних або неприйнятих, на її думку, психічних станів, якості та дії партнера по взаємодії [21, с. 13-21]. Такої думки дотримується І.В. Галицький, який розглядає важливість прояву гендерної толерантності перед особистістю з негативними емоційними подіями, співрозмовниками, діями. Значну увагу вчений визначає здатність індивіда переносити неприємну ситуацію або неприємну особу, якщо це не призводить до особистих травм [40, с. 280-289]. Отже, згідно з першим підходом, гендерна толерантність розгортається як толерантне ставлення до відмінностей між статевим суб'єктом взаємодія, незалежно від можливої спочатку негативної оцінки його поведінки, побуту, культури [102, с. 35-40].

Тому основа гендерної толерантності закладена як толерантність системи негативної статево-рольової взаємодії. Водночас соціальний аналіз психологічної літератури показали, що в працях О.Г. Асмолова, Г.Л. Бардье, концепція толерантності та гендерної толерантності Г.У. Солдатової, О.А. Спіціної як якості особистості, що проявляються в системі між статевих стосунків, проти [5; 14; 100; с. 154-176].

Так, толерантність включає в себе пасивне прийняття навколишньої дійсності, зневага до дій представників різної статі, навичок підкоряти свої бажання, цінності та мотиви їхнім вимогам та ідеям. При цьому гендерна толерантність розуміється як активна життєва позиція, яка воно включає не тільки задовільні думки, звички, поведінку, стереотипи представників протилежної статі, але призначений для створення взаєморозуміння, взаємоповага в між статевої взаємодії, визнання єдності та гендерна рівність, усвідомлення багато вимірності поведінки з гендерними ролями, готовність визнавати представників протилежної статі такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди [100].

Тобто гендерна толерантність, на відміну від терпимості, – це категорія далеко не пасивна, вона передбачає розширення діапазону ціннісних орієнтацій особистості за рахунок позитивної взаємодії представників різних статей. Таким чином, в поняття «гендерна толерантність» надається нейтральне ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апіорного віднесення до особи недоліки за ознакою статі, прихильність до стереотипних думок, вираження переваги, прояви дискримінації за біологічною ознакою (чоловік-жінка) та соціокультурний аспект гендеру [100]. Отже, другий підхід до значення гендерної толерантності, прихильники якої черпають толерантність поняття «гендерна толерантність», розгляд основи толерантності позитивна система міжособистісних стосунків.

О.Г. Асмолов і Г.У. Солдатова пропонують визначити стать толерантність через систему установок, цінностей і орієнтацій особистості, що відображає ступінь позитивного ставлення до різноманітності світу, до суспільства, культурні, етнічні та світоглядні відмінності представників обох статей. Така психологічно стійка і гендерно-зріла особистість, на думку авторів, орієнтована на розвиток позитивних соціальних, міжкультурних і міжособистісних стосунків, що виключають можливість приниження, дискримінація та насильство в цілому [5].

Гендерна толерантність характеризується інтересом до теми, бажання зрозуміти це та бажання позитивно з ним взаємодіяти [100, с. 284-292]. Це властиво тим особистостям, які прагнуть до позитиву взаємодія, закономірні стосунки, які не порушують загальнолюдських законів існування, не завдають шкоди представникам протилежної статі при усвідомленні ними своїх вольностей чи наслідування стереотипної поведінки [103, с. 96-103]. Терпиме ставлення виражається в прагненні досягти взаєморозуміння і згоди гендерно-диференційовані інтереси та перспективи без застосування тиску, бажано методи роз'яснення і переконання [102].

Впливає наявність двох підходів до розуміння гендерної толерантності, з'являється структурний, інтегральний підхід, прихильники якого розглядають цей тип толерантності як складний, багатоаспектну, багатогранну, багатокomпонентну якість особистості, що включає толерантність і якості особи, які висловлюють позитивне ставлення до своїх представників і протилежної статі. Одним із таких авторів є Р.С. Мазан, який вважає, що психологічний зміст гендерної толерантності неможливо звести до однієї властивості, показники, характеристики, оскільки це явище не стоїть окремо на площині — її зміст неоднорідний, не підкоряється «лінійному детермінізму» [103, с.96-103].

С.Т. Вихор та О.А. Вороніна вважають, що гендерна толерантність є цілісне утворення, яке має складну структуру, що виражається в підпорядкованості поєднані в ній якостей особистості [35; 27, с. 13-106].

На думку Т.Б. Загоруль, формується сутність гендерної толерантності відповідальність, радість, толерантність, чуйність, раціональність, самостійність, сміливість у відстоюванні своїх життєвих поглядів, мудрість, задоволення кожного та особиста свобода [54, с.103-107].

А.П. Садохін розглядає гендерну толерантність як відчуття терпимості і шанобливе ставлення до думок представників протилежної статі, які не збігаються з власними. Він надає кожному право на вільне вираження поглядів і реальна рівність людей у практичному житті і виявляється в тому, що людина, не відмовляючись від своїх переконань, водночас з добротою ставиться до чужих думок [19, с. 20-30].

Аналізуючи різні визначення гендерної толерантності, Н.В. Недезьова відзначає деякі принципи толерантності у гендерних відносинах:

- 1) співробітництво, дух партнерства між представниками різних статей і груп;
- 2) готовність прийняти думку партнера протилежної статі або того, хто має дискримінація гендерно-рольових установок;
- 3) повага до людської гідності незалежно від біологічної чи соціокультурної статі, статевої самоідентифікації;
- 4) повага до прав інших і права на відмінність;
- 5) прийняття опонентів протилежної статі і себе такими, якими вони є, без апріорного наділення їх стереотипними недоліками;
- 6) уміння поставити себе на місце іншого;
- 7) поважати право бути іншим;
- 8) визнання різноманітності підходів до самоідентифікації статевих і гендерних ролей;

- 9) визнання гендерної рівності;
- 10) толерантність до особливостей поведінки представників обох статей;
- 11) відмова від сексуального домінування, заподіяння шкоди та насильства [101].

Дотримання цих принципів часто передбачає певні індивідуальні якості особистості, серед яких найчастіше згадується вміння працювати з власними емоціями, прийняття своїх негативних сторін, негативних емоцій і почуттів, навички самовираження й адекватного саморозкриття, здатність пізнавати себе та інших.

Отже, проаналізувавши зазначені підходи, щоб зрозуміти сутність гендерної толерантності, можна зробити висновок, що поняття «гендерна толерантність», з одного боку, вживається в нечітко негативному значенні, оскільки це помітне, своєрідне неприродне обмеження щодо існування чудового переконання та цінностей інших у супереч своїм власним [101]. А, з іншого боку, це розглядається як ліберальне прийняття моделей поведінки, переконань і цінностей інших і протистояння будь-яким зусиллям перешкодити їх вільному висловлюванню [103].

Цілісний підхід до сутності гендерної толерантності ґрунтується на двох попередніх підходах і розглядає толерантність у системі гендерних відносин як соціально-психологічний феномен комплексного рівня [68].

Спектр можливих толерантних стосунків у гендерній взаємодії відповідно рівні гендерної толерантності, визначає американський дослідник М. Волзер, серед яких: 1) ставлення відчужено-підпорядковане відмінностям заради порятунку світу; 2) позиція пасивності, розслабленості, благодатної байдужості до відмінностей; 3) елементарне визнання прав протилежної статі, навіть якщо метод використання цих прав викликає ворожнечу; 4) щирість, допитливість, повага, бажання слухати та вчитися; 5) визнання і прийняття відмінності представників різних статей [102].

В.О. Лекторський також пропонує кілька можливих варіантів розуміння толерантності у системі гендерних відносин. По-перше, це гендерна толерантність оскільки байдужість до існування різних поглядів і практик – передбачає існування розбіжності, істинність яких неможливо встановити (релігійні погляди, специфічні цінності різних культур, особливі етнічні вірування) [100, с. 284-292]. У другому варіанті розуміється поняття гендерної толерантності виступає як пошана до іншій статі, представником якої індивід не може розуміти і з якими не може взаємодіяти. Гендерна толерантність як конденсація – третій варіант авторського розуміння – це привілейоване становище культури гендерної свідомості особистості. Четвертий варіант сенс гендерної толерантності розкривається через розширення «Я» досвід і критичний діалог. Результатом такого діалогу є повага до певної гендерної позиції і ставлення до взаємної зміни позицій (і, навіть, в деяких випадках зміна індивідуальної та культурної ідентичності) [102].

Отже, проаналізувавши наукові джерела, ми дійшли висновку, що гендерна толерантність розкривається на двох рівнях - як умова формування та як змістовна характеристика партнерських гендерних відносин, яка дозволяє цим стосункам бути комфортними й ефективними, запобігати виникненню багатьох соціальних і психологічних проблем, сприяють самореалізації осіб незалежно від сексуальності, гендерної ідентичності або сексуальна орієнтація. Це також сприяє усвідомленню та прийняттю емоційні та поведінкові риси особистості, які виходять за рамки традиційної моделі жіночності та мужності. Щоб глибше розкрити суть гендерної толерантності слід розглядати з точки зору структури.

Аналіз літератури показав, що на сучасному етапі вона є більш розвинутою, комунікативний компонент гендерної толерантності у формуванні якого показує рівень культури, компетентності та комунікативної активності особистості.

Довести це дозволили результати досліджень О.А. Спіциної показники та критерії сформованості когнітивної складової гендерної толерантності,

представлена рівнем освіти, особливостями сприйняття, прийняття та виконання соціальних норм, самосвідомість, незалежність, достатній рівень комунікативної компетентності [103, с. 134-140]. І психологічні механізми афективно-поведінкового формування компонентами гендерної толерантності є емоційна стабільність, самоконтроль розвиток адаптивного потенціалу достатній рівень саморегуляції, сформована ідентичність.

Згідно з сучасними дослідженнями, стать відіграє важливу роль у прояві ставлення і толерантна поведінка грають ціннісно-змістовні утворення особистості [87, с. 252-257]. Так, толерантна особистість має внутрішні якості локус контролю – внутрішня відповідальність та ініціатива, орієнтується на загальнолюдські гуманістичні цінності, такі як доброта, незалежність, повага до людини, її прав і свобод, відповідальність, демократія.

Толерантність, яка вимагає внутрішньої боротьби з моралізаторство, тенденція нав'язувати певні стандарти «іншому», виявляється при розбіжності між переконаннями людини щодо поведінки партнера та відповідну поведінку, а реалізується у спілкуванні та взаємодії з ним. У цьому така розбіжність або невідповідність може бути визначена як така соціально-психологічна концепція як «когнітивний дисонанс» [103].

Когнітивний дисонанс може призвести до майже толерантності або псевдо толерантності особистості. Квазітолерантність (від латинського «guasi» - ніби, уявне, ілюзорне, нереальне) – обмеження в контактах, когнітивні, афективні, мотиваційні, ціннісні та поведінкові реакції та оцінки [81, с. 73-75]. Псевдотолерантність (від грецького "pseudos" - хибний, удаваний) – проявляється в емоційних ситуаціях з метою холодного розрахунку і особиста вигода, задоволення власних потреб [102, с. 1-6].

Когнітивний дисонанс є мотивуючим фактором, станом, який веде до дій, спрямованих на його зменшення. Особистість також буде активно уникати ситуацій та інформації, які можуть сприяти когнітивному розвитку дисонансу по

відношенню до представників протилежної статі. Тому механізм когнітивного дисонансу зменшує негативне ставлення до «іншого» і таким чином толерантність проявляється в системі гендерних відносин [103].

При цьому дослідники виділяють низку гендерно-утворюючих факторів толерантності (або нетерпимості) особистості. Як і під час дослідження загальної толерантності вони проявляються в трьох рівнях, але мають певні особливості, пов'язані з розподілом гендерних ролей. Розглянемо як вплив цих факторів на формування гендерної толерантності та нетерпимості. Основний транслятор толерантно-формуючих факторів, що діють на макрорівень, є ЗМІ. Є багато доказів, які свідчать про роль ЗМІ у формуванні гендерних стереотипів та упереджень.

Саме засоби масової інформації пропонують нормативні гендерні моделі, образи «справжнього» чоловіка і «справжньої» жінки, ієрархічні моделі відносин між статями, які потім поширюються і розмножуються у повсякденному житті людей. Переважно жіночі видання активно представляють жінку як дбайливих і люблячих дружин, вихователів дітей, берегині вогнища. Акцентують увагу чоловічі журнали на автономію та професіоналізм її героїв, а також на агресію та фетишизацію споживацтво [102].

До факторів макрорівня можна віднести вплив існуючої системи освіти, в якій застосовується так звана «прихована навчальна програма». О.М. Семенова визначає приховану навчальну програму як неявний метод передача гендерних стереотипів і упереджень, яка їх контролює і захищає відтворення. Прихована навчальна програма включає, по-перше, організація самого закладу, гендерні відносини на роботі, гендер стратифікація вчительської професії; по-друге, зміст предметів і освіти посібників; по-третє, стиль викладання [100, с. 88-92].

Говорячи про чинники формування гендерної толерантності та непереносимість на мезорівні, необхідно відповісти на питання як впливають на дане особистісне формування норм і цінностей груп, в яких окремо особистість

бере участь у своїй життєдіяльності. Як показують результати дослідження, етнічна приналежність людини, вік, соціальний статус істотно впливають на вираження та зміст гендерних стереотипів і упереджень [100].

Гендерні стереотипи включають як загальнолюдські, так і культурно специфічні елементи, характеристики маскулінності та фемінності. Нормативні стандарти поведінки мають свої особливості в різних культурах і сприяють формуванню різних гендерних стереотипів кожного індивіда як представника конкретної етнічної та культурної групи [34]. Як стверджують А. Michel et Л.Б. Магдюк, люди з вищим рівнем освіти мають менш стереотипні самі по собі погляди на стать, ніж люди з нижчим рівнем освіти [103, с.35-40; 101]. Також О.В. Рубан доводить поширеність гендерних стереотипів та упереджень ще менше в середовищі вищих і середніх класів, що пов'язано з підвищенням ролі інших важливих статусних посад [100].

І, нарешті, про формування гендерної толерантності (або інтолерантності). Дуже значний вплив мають і фактори мікрорівня, тобто особистісні фактори досвіду. Звичайно, важливу роль тут відіграє сімейне виховання. І.А. Ковальчук досліджувала розвиток гендерних стереотипів у дітей від 5 до 12 років. Її дослідження показало, що діти, чії матері частіше моделювали «навпаки» статево-рольова поведінка (тобто закладена в традиційно «чоловічі» типи діяльності), були менш схильні до гендерних стереотипів під час вибору власної професії [75]. О.О. Ніжинська у своєму дослідженні вказувала в тому, що батьки «трансляють» дітям свої гендерні стереотипи та упередження [102].

Дуже часто формування гендерної нетерпимості також призводить до переживання людиною обмежень і принижень за ознакою статі. Стикаються з негативною оцінкою оточуючих через їх неповну конформність в існуючій системі гендерних стереотипів, людина поступово засвоює подібний свій погляд, а потім починає оцінювати інших, виходячи з існуючого у приклади «реальної» поведінки чоловіків і жінок щодо суспільства.

Отже, аналіз соціально-психологічних досліджень гендерних особливостей толерантності показали, що закладена основа між гендерної взаємодії нестереотипні, за своєю суттю без особисті уявлення про чоловіків і жінок, які сприяють розвитку зрілих, партнерських, взаємодоповнюючих стосунків. Це, з іншого – сприяє саморозвитку, вільному самовираженню всіх особистостей, розширює коло міжособистісних стосунків і сфери можливостей самореалізації представників обох статей. Водночас ми це визначили, що специфічні механізми формування толерантності в між статевій системі відносини, гендерні стереотипи виступають трансляторами «правильного» і «неправильного» ставлення до особливостей функціонування обох статей. Так само гендерна ідентичність як механізм прийняття відмінності представників протилежної статі через призму усвідомлення та прийняття власної статево-рольової характеристики.

1.3. Психологічні особливості гендерної толерантності у міжособистісних конфліктах у здобувачів вищої освіти

У стадії здобувачів вищої освіти виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя, початок професійної підготовки, реалізація життєвих планів. Триває інтенсивний розвиток свідомості та молодості, люди визначають себе в системі моральних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність [79].

У психологічній літературі з проблем здобувачів вищої освіти (Е. Еріксон, О.С.Кочарян, М.М. Забродський) простежуються різні підходи до визначення вікових меж, основні протиріччя та новоутворення цього віку. Більшість дослідників обмежує здобувачів вищої освіти періодом від 18 до 20 років [59; 53; 95]. Вчені показують, що в процесі біологічного дозрівання завершуються в

молодості, а один з інтелектуальних розвитків стає однією з найважливіших потреб особистості. В той самий час, підвищується емоційна стабільність, що важливо в міжособистісних стосунках, важливого значення набуває спілкування з однолітками, особливо представниками протилежної статі тривають само розвинуті процеси самовдосконалення [100].

У здобувачів вищої освіти, як зазначає І.С. Кон, відбувається значна перебудова особистості, зумовлені змінами соціальної ситуації розвитку. Ці зміни можуть супроводжуватися вступом до вищого навчального закладу, початком роботи тощо. У цьому віці здобувачі вищої освіти повинні самостійно приймати і реалізовувати рішення, будувати життєві плани, будувати своє життя. Це йде від пізнання світу до його перетворення, починає активно утверджуватися у професійній діяльності [80, с. 763-775]. У здобувачів вищої освіти актуальною стає проблема самостійного життя. Треба її вирішити вмінням організувати свою діяльність, приймати відповідальні рішення та застосувати їх на практиці. Вони передбачають наявність деяких психологічних передумови, насамперед, цілісність «Я», в основі якої лежить необхідний досвід екзистенційних переживань вибору між своїм буттям і небуттям, між «добре і погано» [98].

Це відіграє важливу роль у прийнятті рішень щодо професійного розвитку соціально-психологічного реалізму – уміння визначати сумісність свого «Я», соціальний простір, з яким пов'язане професійне зростання. Це впливає на рішення щодо майбутньої кар'єри та такі психологічні формування, як зачаття його життя і «Я-концепція». У цьому плані важливо допомагати здобувачам вищої освіти виробити адекватне уявлення про своє життя і себе, що є важливою передумовою успішної реалізації життєвих цілей [103].

Вирішення життєвих завдань передбачає прогнозування та орієнтування майбутнього та усвідомлення всіх шляхів і можливостей конкретної реалізації планів. Для цього здобувачі вищої освіти повинні мати уявлення про діяльність, якою вони планують займатися, думати та будувати проект для свого

майбутнього. За таких умов її сьогодення поєднується з усвідомленням найближчих і далеких перспектив та стимулює до планування конкретних кроків щодо їх реалізації [11, с. 58-63].

Загально визнано, що у здобувачів вищої освіти самосвідомість виходить на якісно новий щабель свого розвитку. Це стосується кожної структури свідомості, а також окремі її компоненти, зокрема, самооцінка і образ «Я». Свідомість у цьому віці прагне до більшої стабільності, стабілізація на більш високому рівні, ніж це дозволяють здібності особистості в підлітковому віці. Однак, незважаючи на це, здобувачі вищої освіти фактично не приймають самих себе й часто приймають бажане за дійсне. Їх ідеальне «Я» досі не піддається критичному контролю і уявленню про справжнє «Я» розпливчасте й ілюзорне [100].

На думку П.П. Горностая, здобувачі вищої освіти можуть діяти з гіпотезами твердження, ідеї, які з'являються лише в думках, незалежно від можливості спеціально контролювати їх. Такі пізнавальні орієнтації приносять задоволення потреби людини у формуванні змісту особистості, оскільки з безлічі можливих і уявних зв'язків вона завжди повинна вибирати конкретні. Ці її вибори особисті, професійні, сексуальні та ідеологічні інтересам [40].

Формування ідентичності тісно пов'язане з рефлексією, детермінованим, перш за все, когнітивним новоутворенням, зміни в соціальних відносинах, необхідність подолання внутрішніх конфліктів. З її допомогою це відбувається усвідомлення потреб у свідомості, викликане протиріччями між уявленням про себе, що існували в підлітковому віці, прагненням самоствердження, самостійність, знаходження реалістичного погляду на світ і своєї ролі в ньому [85, с.95-99].

Тому цей віковий період визначається значними змінами в соціально-особистісний розвиток здобувачів вищої освіти: змінюються її цінності підвищується увага до особистих переживань; власний інтерес зростає до психічного життя; формується світогляд особистості як системи знання

політичного, економічного, культурного життя суспільства; зростає усвідомлення своєї унікальності, свого світогляду; формується «Я-концепція» [102].

Однією з важливих проблем при вивченні конфліктної взаємодії людей є проблема визначення чинників виникнення міжособистісних конфліктів [90; 84, с.95-99]. Міжособистісні конфлікти мають свої відмінні риси, які зводяться до того, що:

1. Конфліктне протистояння людей виникає безпосередньо в разі зіткнення особистісних мотивів.

2. Виявляється весь спектр відомих причин: загальних і приватних, об'єктивних і суб'єктивних.

3. Складають міжособистісні конфлікти для суб'єктів конфліктної взаємодії своєрідний спосіб управління характерами, темпераментами, проявом здібностей, інтелект, воля та інші індивідуально-психологічні особливості.

4. Такі конфлікти характеризуються емоційністю та високим розмахом практично всіх аспектів відносин між конфліктуючими суб'єктами.

5. Міжособистісні конфлікти зачіпають не тільки інтереси сторони конфлікту, а також ті, з ким їх безпосередньо пов'язують посадові особи або міжособистісні стосунки [8, с. 39-48].

Л.В. Долинська розглядає проблему конфліктів з професійної точки зору формування і на цій основі виділяє об'єктивні фактори (несприятливі умови, недоліки та проблеми, недостатність матеріально-технічної бази в організації діяльності), вплив яких не залежить від учасників конфлікту, і суб'єктивні фактори, що викликають конфлікти (порушення професійної етики, неправильні дії однієї зі сторін конфлікту, порушення трудової або навчальної дисципліни) [56]. Водночас, як зазначає автор, передумови для виникнення міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти треба шукати насамперед в особливостях

самої особистості: це потреби, мотиви, установки, звички, засвоєні моделі поведінки, попередній досвід вирішення подібних задач [57; 99].

В.Г. Ложкін і Н.І. Пов'якель зазначали, що для суб'єктивних умов до виникнення конфліктів відносяться: негнучкість, ригідність, недостатній рівень чутливість, обмеженість емоційних проявів, нездатність до часу усвідомлення відмінностей у соціальних відносинах, надмірна конформність і негативізм [103]. Визначення характерологічних передумов виникнення конфліктів, дослідники стверджують, що вони виникають не самі по собі, а діють внаслідок впливу найближчого соціального оточення і мають ситуативну або характерологічну основу. Для таких передумов дослідники приписують: занижену самокритичність, імпульсивність, нестриманість у почуттях, створені негативні упередження, упереджене ставлення до людей, схильність до агресивної поведінки, авторитарність, відсутність поведінки, відсутність внутрішньо-духовної культури, неувага до людей, егоїзм [101].

Водночас дослідники виявили значну кількість взаємозв'язків стилів поведінки в конфліктних ситуаціях з іншими рисами особистості. Зокрема, характеризуються здобувачі вищої освіти, які віддають перевагу змагальному стилю ригідність, низькому комунікативному контролю, низькому рівню розвитку комунікативних та організаторських здібностей, низька соціометрія статусу [98].

П.П. Горностай, Ф.М. Бородкіна та Н.М. Коряк у своїх пошуках виявили, що більшість здобувачів вищої освіти оцінюють власний рівень особистісного розвитку комунікативних та організаторських здібностей на низькому або нижче середньому рівні. Схильність та комунікативні навички пов'язані з особистісною ригідністю, вибором стратегії «уникнення» як психологічний захист у конфліктних ситуаціях, низький комунікативний контроль. Водночас вчені визначили що для молоді цієї групи характерний прояв вербальної агресії. Це було доведено, що при високому рівні розвитку комунікативних навичок людина

не схильна до суперництва в конфліктах і як психологічний захист користуватися миром [25; 40].

Серед індивідуально-психологічних особливостей, серед яких впливає поява міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти, лідерська роль відноситься до рівня конфліктності, особистісної тривожності, неадекватної самооцінки, особистісна ригідність, окремі форми агресивних реакцій [36]. Водночас дослідники виявили, що поява міжособистісних конфліктів серед здобувачів вищої освіти також впливає низький соціальний статус особистості та негативні емоції, що виникають у різних ситуаціях взаємодії [75, с. 232-240].

У ХХ столітті істотно змінився характер соціалізації особистості. Важливість ранньої та загальної шкільної освіти зростав вплив однолітків порівняно з дорослими – батьків і вчителів. І, оскільки навчання хлопчиків і дівчат переважно спільне, зменшується гендерний розрив і сприяє їх взаєморозумінню, створюючи передумови для більш рівноправних і ширших відносин співпраці між дорослих чоловіків і жінок у різних соціальних і особистих сферах життя [93, с.119-122].

Зміни в структурі гендерних ролей відображаються на соціокультурних стереотипах маскулінності та фемінінності. Хоча, як зазначає О.Ю. Мещеркіна, чоловічий і жіночий норматив у масовій свідомості властивості все ще вважаються альтернативними та взаємовиключними, принцип «або-або» не є безроздільно домінуючим. Багато з них мають соціальне значення особистісних риси вважаються гендерно-нейтральними або вважаються важливими соціальними групами та індивідуальними варіаціями [101, с. 15-25].

Як відомо, соціалізація особистості починається в ранньому дитинстві. Гендерна соціалізація починається з народження дитини і встановлення її біологічної статі. Х.Г. Сіласте зазначає, що це біологічна стать визначає напрямок розвитку дитини. Дівчинка виростає як виховання дівчат «приймається» і очікується, що вони будуть поводитися відповідно. Хлопчика виховували так,

як це «прийнято» виховувати хлопців і це також очікувано належної поведінки від них. Перше відчуття свого «Я» виникає саме на основі статі: дитина ідентифікується з відповідною біологічною статтю [101, с. 112-121].

Підлітковий вік робить гендерні питання особливо важливими, оскільки раніше перед молоддю постає проблема вибору майбутнього шляху та сфери життя майбутньої професійної діяльності. Прагнення відповідати соціальним очікуванням, пов'язані з різним ступенем важливості професійної діяльності та кар'єри для чоловіків і жінок, заохочує дівчат із гендерним типом професійного вибору нехтувати нахилами, здібностями, інтересами та вибрати типові жіночі заняття, пов'язані з виконанням супроводу функцій, що є основою для виникнення конфліктів [83, с.103-109].

За даними багатьох дослідників, статеві відмінності поведінки у конфліктній ситуації проявляються: 1) при наявності гендерних стереотипів, що впливають на сприйняття учасника конфлікту – представника іншої статі; 2) існування у жінок та чоловіків особистісних характеристик, що стимулюють розвиток конфліктності особистості; 3) у домінуючих способах вирішення конфлікту; 4) у використанні мовних патернів на переговорах, які призводять до непорозуміння [8, с.39-48].

Існуючі гендерні стереотипи впливають на поведінку учасників конфліктності деякі якості особистості (схильність до агресії) П.П. Горностай, О.Л. Вознесенська, І.В. Грибенко асоціюється з конфліктом людей.

Частіше чоловікам властива більша агресивність, наполегливість, конкурентоспроможність, домінування та, для жінок, кооперативна поведінка є більшою емоційністю і менша агресивність [49]. Традиційно під словом стереотип розуміти певну схему (кліше), на основі якої здійснюється сприйняття та оцінка певної інформації. Ця схема виконує функцію узагальнення певного явища, предмет або подія, з його допомогою людина діє або дає оцінку автоматично, не замислюючись [97].

Поняття стереотип означає здатність людини взагалі оцінюють навколишній світ і, буває, це служить підставою для некритичності висновків. Позитивна функція стереотипів полягає в тому, що, діючи в умовах дефіциту інформації, вони дозволяють швидко реагувати на зміни, які відбуваються, прискорюють процес розпізнавання. Однак не завжди соціальний стереотип є відображенням об'єктивної дійсності. Частіше стереотипи діють консервативно, формуючи у людей хибні знання і сприйняття, що, у свою чергу, негативно впливає на процеси міжособистісна взаємодія [101].

На думку Е. Аронсона, стереотипне мислення означає віддачу однакової характеристики для кожної людини в групі, не звертаючи уваги психологічні та індивідуальні відмінності між членами цієї групи [6]. А.В. Меренков визначає гендерні стереотипи як стійкі програми сприйняття, постановка цілей, а також поведінка людини в залежності від прийнятих норм і правил статево-рольової діяльності в певній культурі. Гендерні стереотипи вважаються стабільними для конкретного суспільства, в цьому історичному суспільстві період сприйняття відмінностей між чоловіками та жінками [101].

І. С. Кльоцина під гендерними стереотипами розуміє стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру, що відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче» [72].

Отже, гендерні стереотипи розглядаються:

- 1) по-перше, як якості та характеристики особистості, за допомогою яких зазвичай описуються чоловіки і жінки;
- 2) по-друге, в гендерних стереотипах містяться нормативні зразки поведінки, що традиційно приписуються особам чоловічої або жіночої статі;
- 3) по-третє, в гендерних стереотипах відображені узагальнені думки, судження, уявлення людей про відмінності чоловіків і жінок;
- 4) по-четверте, гендерні стереотипи залежать від культурного контексту того середовища, в якому вони знаходять своє відображення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Здійснюючи теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми толерантності особистості показала, що толерантність є активною якістю особистості, що сприяє усвідомленню наявності відмінностей, формуванню нестереотипних, диференційованих взаємин між представниками різних етносів, соціальних груп, спільнот та статей, а, також, забезпечує прийняття та збереження ідентичності кожної особистості без оцінок та засуджень. Науковці зазначив, що терпимість не може бути зведена до певної особистої якості, оскільки це складне утворення і відповідно розкривається його сутність до предмета дослідження. Таке твердження сприяло визначенню й узагальненню таких видів толерантності, як: індивідуальна (особистісна), міжособистісна (групова), міжгрупова (етнічна) і гендерна, а також виділення його чинників прояву: особистий досвід взаємодії та її ефективність, сімейний стиль стосунків та освіта, сформована особиста ідентичність, особисто міцна ціннісно-нормативна система, соціальні «ідеали» особистості та ін.

Особливої уваги тут заслуговує гендерна толерантність, як особистісна якість, що сприяє формуванню гармонійних партнерських взаємостосунків між представниками жіночої та чоловічої статі.

За результатами вивчення наукових праць виявлено, що толерантність визначається як суттєва умова та характеристика статево-рольової взаємодії, яка дозволяє підтримувати комфортні партнерські стосунки чоловіків і жінок через усвідомлення та прийняття не традиційності емоційні та поведінкові прояви партнерів. Однак для нашого дослідження особливий інтерес представляють погляди вчених, які розкривають сутність гендерна толерантність як невід'ємна якість особистості. Оскільки усвідомлення та розвиток власних особистісних і

гендерних якостей, емоційні стани і форми статево-рольової поведінки, непокоря загальноприйняті стереотипи сприяють прояву поваги, осмисленого визнання права представників протилежної статі на відмінності, розширення можливості самореалізації, плідної між-статевої взаємодії.

Узагальнивши наукові погляди багатьох учених, ми виділили їх наступні структурні компоненти досліджуваного феномену: когнітивний, емоційно-поведінковий. Когнітивний компонент включає різні набуті навички форми спілкування, нестереотипне мислення та сприйняття, усвідомлення межі гендерної рівності та гендерної толерантності. Емоційна складова включає чутливість, емоційну стійкість, емоційну диференціацію в конфліктній ситуації, чутливість. Поведінковий компонент містить самоконтроль дій, комунікативний контроль, саморегуляція поведінки та моральні дії в конфліктних ситуаціях.

Гендерну толерантність, як і загальну, дослідники розглядають як якість особистості з багатьма компонентами, формування яких залежить від ряду факторів та чинників, зокрема, статево-рольові стереотипи, які передаються відповідним чином для конкретного етносу, суспільства та групи, власний досвід між-статевої взаємодії (позитивні, негативні), формування гендерної ідентичності, стилі сімейні та дитячо-батьківські відносини, рівень вихованості особистості.

Розвиток гендерної толерантності набуває найбільшого значення в вік коли особа стає здобувачем вищої освіти. У психолого-педагогічній літературі цей період визначено важливі зміни в соціально-особистісній сфері розвитку молоді, розкриває їх з якісно нового боку і закладає підвалини для подальшого соціального і професійна діяльність особистості. Як зазначають гендерологи проблеми, трансформація статево-рольової системи суспільства, відчутні фемінізація суспільства призвела до розширення можливостей самореалізації молодих чоловіків і дівчат і сприяв погіршенню між-статевої конкуренції в

економічній сфері, політичного та суспільного життя, що сприяє встановленню міжособистісних конфліктів і визначає необхідність оптимізації між-статевих взаємодій від розвиток гендерної толерантності.

Гендерна толерантність з точки зору міжособистісних конфліктів в здобувачів вищої освіти розглядається як контролюючий та формуючий елемент гармонійної статево-рольової діяльності. статево-рольова діяльність. Водночас гендерна толерантність як якість особистості сприяє розширенню кола знань, умінь і навичок представників обох статей на засадах компромісу та співпраці, усвідомлення власні цінності та можливості, а також протилежної статі, розвиток і прояв адаптаційні можливості в процесі між-статевої взаємодії.

Виходячи з теоретичного аналізу проведеного дослідження, ми були сформулював визначення гендерної толерантності як інтегральної особистісна властивість, яка виражається в спрямованості самоаналізу і саморозвиток гендерної ідентичності, яка опосередковує емоційні прояви, когнітивна та поведінкова саморегуляція для оптимізації суспільства, особистісні та між-статеві взаємодії.

Переглянуті положення були покладені в основу емпіричного дослідження гендерної толерантності в контексті міжстатевих стосунків і навчання особливості його впливу на міжособистісну схильність юнаків і дівчат до конфліктів.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Психологічні особливості надання психологічної допомоги і її принципи

В умовах сучасної економічної, політичної та соціальної нестабільності, посилюється розшарування суспільства і занепад культурних цінностей, проблем людських стосунків, саме через конкретні принципи, умови та пошуки підходи до цілеспрямованої організації виховання та розвитку молодого покоління стає одним з найважливіших, виховних і соціальних завдань.

Гендерна толерантність на сучасному етапі розвитку психологічної науки стає особливо актуальною на фоні часто конфліктних ситуації між представниками різних соціальних груп: вікових, статевих, етнічних тощо. Прояв гендеру в контексті нашого дослідження толерантність до представників різної статі є обов'язковою умовою для обох функціонувань та адаптації особистості в сучасному суспільстві, а також для стабільності і розвитку самого суспільства.

Проведено аналіз теоретичних і практичних досліджень, проблеми гендерної толерантності не надали єдиного погляду на конкретні аспекти досліджуваного утворення, що є основою для проведення емпіричних досліджень, метою якого було вивчення структурних властивостей компонентів та механізмів розвитку та ідентифікації гендерної толерантності, особливості його взаємодії зі схильністю до міжособистісних конфліктів юнацького віку.

Реалізація зазначеної мети та виконання завдань дослідження відбувалось в три етапи:

На початковому етапі: було описання проблеми і визначена мета, завдання

дослідження; обрані методи дослідження, обґрунтована їх доцільність; встановлена процедура дослідження гендерної толерантності у вирішенні міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти; проведено теоретичний аналіз схильності особистості до міжособистісних конфліктів; специфічні характеристики та механізми прояву як комплексного утворення гендерної толерантності у здобувачів вищої освіти; виділено структурні компоненти гендерної витривалості; в контексті досліджено характеристики гендерної толерантності міжособистісних конфліктів.

На другому етапі – ретельно сформулювали та реалізували процедуру дослідження. Вона складалася з трьох цільових блоків, дослідження гендерної толерантності як комплексної якості у здобувачів вищої освіти, визначення компонентів та механізмів вияву гендерної толерантності у здобувачів вищої освіти, дослідження конфліктності особистості, домінуючих стилів поведінки в конфлікті як показників схильності у здобувачів вищої освіти до міжособистісних конфліктів.

Третій етап дослідження – основною метою вивчення особистості молоді з позицій гендерної толерантності структуру та особливості розвитку когнітивного компонента, який стереотип проявляється у відсутності, відсутності мислення і сприйняття вибірковість в оцінці ситуацій, пов'язаних з моральним вибором; емоційна складова, а саме: здатність до емпатії, емоційна стабільність, зацікавленість у взаємодії з представниками протилежної статі, диференціація емоційних виявів; складових поведінкового компонента, зокрема, комунікативний контроль, саморегуляція поведінки, спрямованість особистості (на себе, на інших, на ситуацію), моральні вчинки у конфліктній ситуації. Також тенденція в процесі впровадження третього етапу конфлікти та особливості поведінки молодих людей у конфлікті взаємодія дозволила визначити отримані результати емпіричного дослідження характеристики взаємозалежності гендерної толерантності та рівня схильності міжособистісні конфлікти у молоді.

2.2. Дослідження психологічних особливостей толерантності здобувачів вищої освіти

На етапі констатувального експерименту було відібрано 4 методики для виявлення гендерних особливостей толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості, були застосовані наступні методики, такі як «Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової, О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової; «Методика діагностики загальної комунікативної толерантності» В.В. Бойко; «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» О.П. Санікової, О.Г. Бабчук; «Шкала маскуліності та фемініності» Сандра Бем.

В ході даної роботи, були застосовані наступні методики, такі як **«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової, О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової [8].**

Мета: діагностика загального рівня толерантності базується на вітчизняному та зарубіжному практичному досвіді в галузі дослідження та розробки толерантності. У стомлений матеріал містив вислови, які відображають не лише загальне ставлення до навколишнього середовища та інших людей, а й суспільні відносини в різних сферах взаємодії, в яких проявляється толерантність чи нетерпимість особистості. Додаткову частину анкети склали твердження, що розкривають ставлення людини до різних соціальних груп (меншин, психічно хворих, бідних), комунікативну установку (повагу до думки опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів і продуктивної співпраці). Особливу увагу приділено етнічній толерантності/терпимості (ставлення до людей іншої раси та етнічної групи, своєї етнічної групи, усвідомлення культурної дистанції). Опитувальник складається з трьох підшкал: етнічна толерантність, соціальна толерантність, толерантність як риса особистості. Для кількісного аналізу розраховується загальний бал без поділу на підшкали.

За кожен відповідь на пряме твердження дається 1-6 балів («зовсім не згоден» — 1 бал, «повністю згоден» — 6 балів). Зворотні бали виставляються за відповіді на протилежні твердження («зовсім не згоден» — 6 балів, «повністю згоден» — 1 бал). Потім бали збираються.

Кількість прямих тверджень: 1, 9, 11, 14, 16, 20, 21, 22.

Зворотний вираз чисел: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 19.

Індивідуальна або групова оцінка виявленого рівня толерантності проводиться за такими рівнями:

22-60 - низький рівень толерантності. Такі результати свідчать про високу інтолерантність людини та наявність різного нетерпимого ставлення до оточення та людей.

61-99 - середній рівень. Такі результати демонструють респонденти, що характеризуються поєднанням як толерантних, так і інтолерантних характеристик. В одних соціальних ситуаціях вони поведуться толерантно, в інших можуть проявляти нетерпимість.

100-132 - високий рівень толерантності. Представникам цієї групи властива відкрита терпимість. При цьому слід розуміти, що результати, що наближаються до верхньої межі (більше 115 балів), можуть свідчити про стирання «меж толерантності» в людини, що може бути пов'язане, наприклад, з психологічним інфантилізмом. Тенденції до поблажливості, поблажливості чи байдужості. Також слід зазначити, що респонденти з такими показниками можуть демонструвати високий ступінь соціальної бажаності (особливо якщо вони мають уявлення про погляди дослідника та цілі дослідження).

Для якісного аналізу аспектів толерантності можна використовувати поділ на підшкали:

1. Етнічна толерантність: 2, 4, 7, 11, 14, 18, 21.

2. Соціальна толерантність: 1, 6, 8, 10, 12, 15, 16, 20.

3. Толерантність як риса особистості: 3, 5, 9, 13, 17, 19, 22.

Субшкала «Етнічна толерантність» розкриває ставлення людини до представників інших етнічних груп та її позицію у сфері міжкультурної взаємодії. Субшкала «Соціальна толерантність» дозволяє вивчити прояви толерантності та нетолерантності по відношенню до різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих), а також вивчити ставлення особистості до деяких соціальних процесів. У субшкалі «Толерантність як риса особистості» є твердження, які діагностують властивості особистості, установки та переконання, які значною мірою визначають ставлення людини до оточення.

Наступна з методик це **«Методика діагностики загальної комунікативної толерантності» В.В. Бойко [9].**

Мета: ця методика дозволяє визначити загальний рівень комунікативної толерантності та рівень толерантності за індивідуальними показниками – неприйняттям чужої індивідуальності, використанням себе як еталону, нетерпимістю до особистого дискомфорту партнера по спілкуванню тощо.

Підготував В. В. Бойко. Він вважає, що про низький рівень загальної комунікативної толерантності свідчать особливості поведінки або ознаки комунікативної інтолерантності.

Форма анкети «Рівень комунікативної толерантності»

1. Ви не можете або не бажаєте зрозуміти чи прийняти індивідуальність інших людей.

Перевірте себе: наскільки Ви здатні приймати чине приймати індивідуальність людей, що Вам зустрічаються. Нижче наводяться твердження, скористайтеся оцінками від 0 до 3 балів, щоб переконатися, наскільки вони є вірними особисто до Вас:

0 балів — зовсім невірно;

1 бал — вірно до певної міри;

2 бали — вірно значною мірою;

3 бали — вірно вищою мірою.

Індивідуальність іншої людини – це, перш за все, те, що робить її особливою: даною природою, вихованою, засвоєною в середовищі. Ступінь несумісності особистісних підструктур партнерів - відмінність їх індивідуальності.

Максимальна кількість балів, яку можна отримати – 135, що свідчить про абсолютну нетерпимість до навколишнього середовища, що навряд чи під силу нормальній людині. А також неймовірно отримати нуль балів – свідчення толерантності людини до всіх типів партнерів у будь-яких ситуаціях. Порівняйте свої дані з наведеними показниками та зробіть висновок про вашу комунікативну толерантність.

Звичайно, отримані результати допомагають виявити лише основні тенденції, притаманні нашим відносинам з партнерами. У реальному, живому спілкуванні особистість проявляється яскравіше і різноманітніше. Порівняти (Вміщує результати з результатами представників деяких популярних професій, пов'язаних зі спілкуванням і впливом на людей.

«Тест-опитувальник якісних показників толерантності»
О.П. Санікової, О.Г. Бабчук [10].

Мета: розробка оригінальної методики діагностики толерантності почалася з формулювання її мети, яка відображала діагностичну мету і тим самим обґрунтовувала необхідність розробки. Метою оригінального опитування є діагностика якісних компонентів структури толерантності як риси особистості.

Попередньо було проведено теоретичний аналіз проблеми, який дав змогу визначити та описати склад якісних показників досліджуваного явища. Відповідно було розроблено три тестові шкали: емоційна (емоційний компонент толерантності – ЕТ.), когнітивна (когнітивний компонент толерантності – КТ), поведінкова (поведінковий (активний) компонент толерантності – ПТ). Це створення теоретичного конструкту методики забезпечує конструктну валідність тесту [12, 24, 102].

Оцініть кожне питання від 0 до 5 балів, де:

1 - Повністю не згоден

2 - Не згоден

3 - Десь посередині: скоріше так, ніж "ні"

4 - Згоден

5 - Повністю згоден.

На основі аналізу феноменології толерантності та численних опитувань розроблено систему завдань у формі тверджень, спрямованих на вивчення якісних складових цієї риси особистості.

Спираючись на вимоги психометрії, на основі наявних у науковій літературі данні про толерантність, її характеристики та прояви було розроблено перший варіант тестової анкети, яка налічувала 120 заяв.

Наступна методика **«Шкала маскулінності та фемінінності» Сандри Рут Бем [8]**.

Методика була запропонована Сандрою Л. Бем (Sandra L. Bem, 1974) для діагностики психологічної статі і визначає ступінь андрогінності, маскулінності та фемінінності людини. Анкета містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких випробуваний відповідає «так» або «ні», тим самим оцінюючи наявність або відсутність зазначених якостей. Анкету також можна використовувати як експертний рейтинг. Компетентні судді - особи, які добре знають предмет (чоловік, дружина, батьки і т.д.), оцінюють суб'єкта відповідно до якостей, представлених на даний момент.

Інвентаризація гендерних ролей за С. Бем — це шкала, розроблена американським психологом Сандрою Бем для вимірювання ступеня, в якому індивід демонструє характеристики або поведінку, пов'язану з традиційно чоловічими та/або жіночими полюсами ідентифікації гендерних ролей. Шкала складається з 20 пунктів, тісно пов'язаних із традиційною громадською думкою про маскуліність, і 20 пунктів, які так само пов'язані з фемінінністю. В

опитувальник також включена шкала андрогінності, яка відображає ступінь кореляції ідентифікацій суб'єкта з класично маскуліними і класично фемініними характеристиками.

Ключ до тесту

Маскулінність (“так”): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність (“так”): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Інші пункти – нейтральні.

За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) у відповідності з наступними формулами.

Мета: кожна людина має багато психологічних особливостей характеру. Деякі риси є «безстатевими», універсальними, а деякі риси традиційно асоціюються з типово чоловічою або типово жіночою психологією. Деякі типові чоловічі чи жіночі особливості мають свої еволюційні, генетичні та фізіологічні основи, передумови. Наприклад, рівень агресивності і домінантності (як правило, вважаються чоловічими ознаками), як виявилось, пов'язаний з рівнем концентрації чоловічих статевих гормонів - андрогенів в індивідах. Інші характеристики формуються в процесі соціалізації, виховання та розвитку особистості. Невипадково існують суспільні стереотипи про мужність і жіночність. Хоча в більшості випадків набуття тих чи інших психологічних особливостей, типово чоловічих чи жіночих, відбувається в результаті спільної дії обох груп факторів – біологічного та соціального порядку. У цьому контексті психологічна стать радикально відрізняється від статі біологічної. Зупинимося коротко на трьох основних поняттях, про які прийнято говорити у зв'язку з феноменом «психологічна стать» – маскулінність, фемінінність, андрогінність.

На етапі констатувального експерименту було відібрано 30 респондентів,

здобувачів вищої освіти Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

В групі 30 респондентів, віком від 20 до 22 років, з них 18 – дівчат та 12 – хлопців, які обрали спеціальність 053 «Психологія».

Пройшовши опитування в групі виявилось що, за час навчання зарекомендували себе сумлінними і дисциплінованими здобувачами вищої освіти. Заборгованостей з дисциплін не мають, труднощів у навчанні не відчують. Успішно захистили курсові роботи з оцінкою «відмінно». Пропусків лекцій і семінарів без поважної причини не допускають.

Приймають активну участь у громадському житті університету, також приймає участь у організації урочистих подій ЗВО.

За характером здобувачі вищої освіти різні але мають однаковий спокійний стан та дуже доброзичливі. Уникають конфліктів, привітні і товариські. На критику реагують правильно. З викладачами ввічливі і тактовні. Приймають активну участь в роботі на семінарах і наукових дослідженнях.

В групі творить дуже приємна атмосфера в якій приємно знаходитись. Відношення один до одного дружелюбне. Хлопці в групі в хороших стосунках із всіма дівчатами, харизма переважає межу.

Особлива характеристика здобувачів вищої освіти.

1) Анастасія К. – староста групи, має багато подяк та грамот з навчання в університеті. Смілива дівчина, завжди готова відповідати на парах та в досконало володіє матеріалом теми, 22 роки.

2) Віктор П. – спокійний хлопець, займається музикою, любить читати. Має повагу з боку викладачів, 22 роки.

3) Вікторія А. – заступник старости, професійно займається спортом, виступає на змагання за честь університету. Спокійна та врівноважена особа, має багато друзів, чесна людина, 21 рік.

4) Вікторія В. – спокійна, начитана, багато приділяє уваги навчанню,

має багато друзів з боку дівчат та хлопців, 20 років.

5) Вероніка Р. – дружелюбна, чесна, займається шахами та їздить багато на змагання, завжди готова відповідати на парах, 20 років.

6) Владлен А. – начитаний, спокійно ставиться до критики, завжди готовий до навчання, 22 роки.

7) Ганна А. – начитана, спокійна, професійно грає у волейбол, має повагу зі сторони викладачів, 22 роки.

8) Ганна Р. – спокійна, любить займатися вирощуванням квітів, багато читає, 22 роки.

9) Генадій О. – спокійний, професійно займається спортом, в досконало володіє матеріалами тем, 21 рік.

10) Георгій Д. – має багато подяк та грамот з навчання в університеті. Спокійний хлопець, начитаний, 22 роки.

11) Дарина В. – начитана, спокійна, професійно грає у волейбол, має повагу зі сторони викладачів, 22 роки.

12) Дар'я Д. – спокійна, начитана, багато приділяє уваги навчанню, має багато друзів з боку дівчат та хлопців, 22 роки.

13) Дмитро Л. – має лідерські якості, займається футболом, спокійний та чесний, 22 роки.

14) Дмитро Б. – відмінник в групі, допомагає своїм одногрупникам, спокійний, 22 роки.

15) Євгеній Р. – приділяє багато уваги навчанню, дуже любить тварин, саджає квіти та доглядає за ними, 22 роки.

16) Євгенія Р. – начитана, спокійна, професійно грає у волейбол, має повагу зі сторони викладачів, 22 роки.

17) Жана Л. – слідкує за модою, добре навчається, адекватно реагує на критику, 22 роки.

18) Іван Т. – спокійний, чесний, знає 4 мови, пише вірші та музику, 22

роки.

19) Іванна Р. – приділяє багато уваги навчанню, знаходиться в групі волонтерів, 22 роки.

20) Ірина З. – знаходиться в групі волонтерів, займається танцями, читає багато книжок, 22 роки.

21) Кароліна А. – спокійна, дуже активна, читає романи та знаходиться в групі волонтерів, 22 роки.

22) Катерина П. – працьовита, креативна, любить музику, 22 роки.

23) Кирило В. – займається спортом, знаходиться в групі волонтерів, читає багато книжок, 22 роки.

24) Ксенія К. – займається танцями, любить читати та добре вчиться, 22 роки.

25) Ліна Л. – спокійна, креативна, доглядає за бездомними тваринами, 22 роки.

26) Маргарита С. – має багато друзів, веде блог в інтернеті, вчиться на відмінно, 22 роки.

27) Марина С. – спокійна, начитана, багато приділяє уваги навчанню, має багато друзів з боку дівчат та хлопців, 21 рік.

28) Юрій Ж. – вчиться на відмінно, знаходиться в групі волонтерів, 22 роки.

29) Юрій П. – багато приділяє уваги навчанню, багато читає, має досягнення з велоспорту, 20 років.

30) Ярослав П. – чесний, креативний, ходить на кружки з малювання, вчиться на відмінно, 22 роки.

2.3. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту

Для реалізації другого завдання дослідження, було застосовано комплекс психодіагностичних методик. Результати опитувань за методиками були піддані кількісному та якісному аналізу. Для дослідження толерантності було використано чотири методики.

Обчислення середнього арифметичного показника допуску між здобувачів вищої освіти Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля становить $83,7 \pm 10,92$ – це свідчить про середній рівень індексу толерантності по всіх опитаних учасниках дослідження СНУ ім. В. Даля. Результати показників у процентному співвідношенні представлені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Показники індексу толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім.

В. Даля

«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової,

О.О. Кравцової, О.Є. Хухласва, Л.О. Шойгерової

Між дівчатами

Рівень індексу толерантності	Кількість здобувачів вищої освіти у %
Низький	6 %
Середній	86 %
Високий	8%

Таблиця 2.2

Показники індексу толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім.**В. Даля****«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової,****О.О.Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової****Між хлопцями**

Рівень індексу толерантності	Кількість здобувачів вищої освіти у %
Низький	3 %
Середній	84 %
Високий	5%

Таблиця 2.3

Показники індексу толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім.**В. Даля****«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової,****О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової****Разом у здобувачів вищої освіти**

Рівень індексу толерантності	Кількість здобувачів вищої освіти у %
Низький	8 %
Середній	88 %
Високий	6%

У 86% досліджуваних індекс толерантності перебуває на середньому рівні, це означає, що у здобувачів вищої освіти Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, які брали участь у дослідженні,

нормальний баланс між толерантністю та інтолерантністю.

Мінімальний показник, який було отримано по шкалі індексу толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля – 59, а максимальний – 107. Коефіцієнт варіації дорівнює 13,05.

Результати по шкалам здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля, у процентному співвідношенні представлені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Прояви толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля
«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової, О.О.
Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової
Між дівчатами**

Рівень	Субшкали		
	Етнічна толерантність	Соціальна толерантність	Толерантність як риса особистості
Низький	8%	14%	-
Середній	70%	86%	75%
Високий	22%	-	25%

Таблиця 2.5

**Прояви толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля
«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової,
О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової
Між хлопцями**

	Субшкали		
Рівень	Етнічна толерантність	Соціальна толерантність	Толерантність як риса особистості
Низький	3%	14%	-
Середній	70%	87%	75%
Високий	20%	-	23%

Таблиця 2.6

**Прояви толерантності здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля
«Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової,
О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової
Разом у здобувачів вищої освіти**

	Субшкали		
Рівень	Етнічна толерантність	Соціальна толерантність	Толерантність як риса особистості
Низький	8%	14%	-
Середній	70%	86%	75%
Високий	22%	-	25%

Як бачимо з табл. 2.6, у здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля по всіх субшкалах толерантності переважає середній рівень толерантності. Субшкала етнічної толерантності висока - 22%, а субшкала соціальної толерантності невисока, але більшість випускників високого рівня - 86% і тільки низького - 14%, а низький рівень толерантності як особистості в підшкалі толерантності

немає, є 75% середніх і 25% вищих. Встановлено кореляційні зв'язки між шкалами толерантності, загальної етнічної толерантності, соціальної шкали та шкалами особистісних рис. Можна припустити, що відсутні кореляційні зв'язки через те, що серед опитаних здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля переважають представники жіночої статі.

Отже, серед респондентів найтіснішим є зв'язок із соціальною толерантністю, тобто ставлення до різних субкультур і груп у нашому суспільстві найтіснішим чином пов'язане зі ступенем толерантності чи нетерпимості на поведінковому рівні. Можна припустити, що така інформація пов'язана з профільною підготовкою суб'єкта. Результати дослідження показали, що різні компоненти толерантності здобувачів вищої освіти пов'язані із суб'єктивним благополуччям, а саме: соціальна толерантність має прямий зв'язок з такими параметрами, як напруженість і чутливість, важливість соціального середовища та ступінь задоволення. З повсякденною діяльністю; толерантність як риса особистості пов'язана зі ступенем щастя і задоволеності щоденною діяльністю; загальна толерантність має пряму взаємозалежність з симптомами, що супроводжують основні психоемоційні симптоми.

Аналізуючи табл. 2.1 - 2.2 бачимо, що у здобувачів СНУ ім. В. Даля переважає середній рівень емпатії (20 респондентів), низький рівень мають 8 опитаних, а високий лише 2.

Люди з низьким рівнем емпатії не вміють співпереживати і емоційно реагувати на почуття. При середньому - людина тримає свої емоції в собі, розуміє емоційний стан інших, але не завжди готова показати свої емоції.

У табл. 2.1 - 2.2 результати представлені на основі таких даних, як середнє арифметичне, стандартне відхилення та коефіцієнт варіації. Середнє \pm стандартне відхилення дорівнює $19,9 \pm 5,368$. Діапазон значень шкали варіює від 8 до 22. Отримані результати свідчать про середні емпатійні здібності наших досліджуваних.

Виходячи з аналізу отриманих результатів, можна стверджувати, що у досліджуваних групах загалом переважає середній рівень толерантності але показники СНУ ім. В. Даля є більшими, що може свідчити про більший рівень толерантності. Аналізуючи результати дослідження емпатії у здобувачів вищої освіти у більшості переважає низький та середній рівне емпатійних здібностей.

За методикою **«Методика діагностики загальної комунікативної толерантності» В.В. Бойко** можна зробити данні висновки.

Отже, після ознайомлення з деякими поведінковими ознаками, що свідчать про низький рівень загальної комунікативної толерантності, що супроводжується негативними емоціями. Підрахувавши суму балів, отриманих за всіма дев'ятьма ознаками: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності. Максимально можливий бал (135) свідчить про абсолютну нетерпимість до інших, що навряд чи можливо нормальній людині. Так само неймовірно отримати нульовий бал - це доказ толерантності людини до всіх типів партнерів у всіх випадках.

Високий рівень комунікативної толерантності - до 30 балів.

Середній рівень комунікативної толерантності від - 31 до 40 балів.

Низький рівень комунікативної толерантності від - 41 до 135 балів.

В середньому опитані респонденти набирали - 33 бали; По кожному з дев'яти ознак можливий інтервал оцінок від 0 до 15 балів. Чим більше балів за конкретною ознакою, тим менше терпимі до людей в даному аспекті відносин з ними. Навпаки, чим менше оцінки з того чи іншого поведінковому ознакою, тим вище рівень загальної комунікативної толерантності по даному аспекту відносин.

Необхідно змішувати питання перед подачею їх респондентам, щоб у респондентів не сформувалася установка на соціально прийнятні відповіді, сформульовані автором методики в преамбулі кожного блоку питань.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Методологія дослідження особливостей психологічної структури толерантності у здобувачів вищої освіти: а) здійснено покомпонентний аналіз психологічної структури толерантності як моделі взаємозалежності компонентів толерантності, їх психоконтентних характеристик, критеріїв активації та похідних від них показників; б) передбачає створення системи експериментальних умов, конкретизованих у низці взаємозалежних форм, методів, засобів і процедур, що забезпечує якісні розвивальні та формувальні зміни психологічної структури та внутрішнього наповнення професійної толерантності майбутніх економістів; в) охоплює комплекс діагностичних та експертних методів обстеження, де детально розкриваються основні масштаби вимірювання цього явища; г) містить три комплексні психодіагностичні розділи для виявлення індивідуально-психологічних особливостей покомпонентного розвитку толерантності; д) завершується ґрунтовною психологічною інтерпретацією результатів експерименту, які розглядаються як тенденції та закономірності у формуванні професійної толерантності студентів майбутніх економістів.

Після узагальнення емпіричних даних, що отримані під час формувально-психологічного експерименту, була відстежена розвиткова ективність формувального впливу вищеписаних експериментальних умов на покомпонентне становлення професійної толерантності як інтегральної особистісної риси здобувачів вищої освіти, а також підтверджена результативність останньої під час практичного зреалізування. Відтак є підстави констатувати, що – використання вищеназваних формувальнопсихологічних впливів для розвитку професійної толерантності сприяють:

- позитивній зміні і якісному збагаченню ціннісно-сислової сфери здобувачів вищої освіти, а відтак формуванню їх мотиваційно-ціннісного

компонента толерантності, що виявилось у сумарному збільшенні кількості із високими ранговими оцінками таких термінальних цінностей, як «духовне задоволення» (87,94%), «активні соціальні контакти» (69,98%), «саморозвиток» (36,77%), «престиж» (9,02%), а також у сукупному зростанні показників за шкалами «спілкування» (13,9%) і «соціальна корисність» (13,6%);

- розвитку емоційно-вольового компонента толерантності здобувачів вищої освіти: емпіричні дані, отримані при вивченні самоприйняття, емпатії, врівноваженості, емоційної стійкості та психологічної спрямованості показують суттєве сумарне зростання кількості здобувачів вищої освіти із високим та дуже високим рівнями розвитку цих показників толерантності: 67,9% (емоційна стійкість), 35,5% (емпатія), 37,8% (психологічна спрямованість) та 40,1% (врівноваженість);

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Програма тренінгу з розвитку гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти

Проблема рівноправності чоловіків і жінок не актуальна сама по собі, але необхідні для гармонізації професійного та сімейного життя в суспільстві. Нам давно відома громадська думка про образ чоловіків і жінок, який проходить крізь століття, аж до сьогодні це образ «людини-пекаря», а «жінки-матері», «жінки-берегині» [30]. Ці образи починаємо ми усвідомлювати з дитинства, граючи, здавалося б, у просту гру – «Дочки-матері», де дівчатка грають матерів, які готують їсти, збирають «дітей» до школи, «чоловіка» на роботу, ходять до уявного магазину покупками, а хлопчики – працелюбного, сильного чоловіка та дбайливого батька. Але також у світі починаючи з дитячих років і до завершення процесу первинної соціалізації молоді формується усвідомлення себе жінкою або чоловіком (цей процес називається гендерна ідентичність). Виходячи з цього, важливою складовою є вивчення сучасних уявлень про гендерні ролі суспільства [1]. З цього приводу підготовлено тренінг «Формування толерантності у здобувачів вищої освіти, гендерні стереотипи», для покращення емпатії до протилежної статі та вміння будувати гармонійні стосунки. Запропонована програма орієнтована на одночасний розвиток якості гендерної толерантності особистості самих здобувачів вищої освіти як агентів керованої соціалізації та осіб раннього дорослого віку відповідно до постсучасної системи соціальних цінностей.

Основна мета соціально – психологічного тренінгу: формування у осіб раннього дорослого віку толерантних гендерних установок.

Допоміжні цілі:

- 1) розвиток толерантності у сфері гендерних відносин у осіб раннього дорослого віку;
- 2) зниження рівня конфліктності та агресії у гендерних стосунках у осіб раннього дорослого віку;
- 3) розвиток навичок співпраці та співіснування з людьми дотримуватись різних моделей гендерних відносин.

Завдання програми: виявлення специфіки процесу власної гендерної соціалізації; усвідомлення особистих гендерних стереотипів; усвідомлення обмежень, що накладаються на особистість традиційними асиметричними гендерними стереотипами; корекція асиметричного змісту гендерних установок у спілкуванні та взаємодії осіб раннього дорослого віку між собою.

Методи реалізації програми: теорія є методологічною основою програми соціального конструювання гендеру; основні методи формування гендерної толерантності є групове обговорення, рольова взаємодія, структуроване спостереження для аналізу структур і характеристик взаємодії; способи вираження; вправи на міжгрупову взаємодію.

Умови формування тренінгової групи: група має бути різномірною за гендерною ознакою; бажано, щоб співвідношення різностатевих учасників групи було приблизно рівним. Група має бути однорідною за віковою ознакою. Кількість учасників групи – не більше ніж 30 осіб.

Режим роботи: заняття проводяться 1 раз на тиждень у середньому по 60-90 хвилин. Загалом планується проведення 10 занять загальним обсягом 12 годин.

Техніко-методичне оснащення: стільці з підставкою для ведення записів (за кількістю учасників заняття), робочі записники, ручки, олівці (5 наборів для

групи 30 осіб), дошка з демонстраційними листами, маркери для позначок на демонстраційних листах.

Результати тренінгу: у процесі активного соціального навчання очікується зміна асиметричних гендерних установок серед осіб раннього дорослого віку, підвищення толерантності по відношенню до різноманітності гендерних моделей взаємодії.

Правила роботи групи:

1) Приходити вчасно – не запізнюватися на заняття.

2) Спілкування за принципом "тут і тепер" - багатьом учасникам характерне прагнення заглибитися у спогади, події давно минулих днів. І тут спрацьовує механізм психологічного захисту. Адже основна мета тренінгу полягає в тому, щоб гурт перетворився на своєрідне дзеркало, де кожен міг би побачити себе під час своїх проявів. Це досягається частково тим, що у групі існує інтенсивний зворотний зв'язок, заснований на довірливому міжособистісному спілкуванні.

3) Конфіденційність - суть цього принципу зводиться до рекомендації не виносити зміст спілкування, що розвивається у процесі тренінгу, за межі групи. Дотримання цього принципу сприяє формуванню довірливості, дозволяє групі довго зберігати дискусійний потенціал.

4) Мобільні на "вібродзвінок" - учасники вимикають мобільні, щоб не заважали під час роботи групи.

5) Говорити від імені — відмова від безособових дієслівних форм, які у повсякденному спілкуванні сховати особистісну позицію чи відхилитися від прямого висловлювання у небажаних випадках. Тобто замість словосполучень на кшталт «Деякі говорять, що...», «Зазвичай говорять» у групі необхідно вживати словосполучення з особистими дієсловами та особистими займенниками: «Я розмірковую...», «Я так вважаю», «Я - послання» .

6) Оцінювати факти, а не людину - говорити про події, що відбулися у твоєму житті чи країні, а не про людину, яка брала у них участь або тобі переказував їх.

7) Активність - брати участь у всіх подіях, вправах, ситуаціях, що виникають під час роботи групи.

8) Лаконічність - говорити тільки по темі, слідуючи народній мудрості: "Короткість - сестра таланту".

9) Толерантність - прагнути слухати того, хто говорить, намагаючись не переривати, використовувати звернення «ти» під час роботи групи, мати право висловлювати свою думку з будь-якого питання.

10) Відповідальність за свої слова та вчинки – давати правдиву інформацію.

11) Чесність і щирість - сприймати себе та інших такими, якими вони є насправді, оцінювати власні якості самостійно виходячи з отриманої в групі інформації.

Таблиця 3.1

«Розвиток гендерної толерантності та зниження рівня конфліктності у здобувачів вищої освіти»

Заняття 1	Вправа 1. «Очікування від тренінгу»	10 хв.
	Вправа 2. «Уявити себе у довільній манері»	25 хв.
	Вправа 3. «Розповідь»	25 хв.
Заняття 2	Вправа 1. «Дискусія»	15 хв.
	Вправа 2. «Малюнок»	25 хв.
	Вправа 3. «Завершення»	20 хв.
Заняття 3	Вправа 1. «Взаємодія»	45 хв.
	Вправа 2. «Інформація»	45 хв.

Продовж. табл. 3.1

Заняття 4	Вправа 1. «Розминка»	15 хв
	Вправа 2. «Основна частина»	60 хв.
Заняття 5	Вправа 1. «Дискусія»	25 хв.
	Вправа 2. «Інформація»	45 хв.
Заняття 6	Вправа 1. «Есе»	60 хв.
Заняття 7	Продовження заняття 6	60 хв.
Заняття 8	Вправа 1. «Розминка»	10 хв.
	Продовження заняття 6	45 хв.
Заняття 9	Вправа 1. «Розминка»	10 хв.
	Вправа 2. «Основна частина»	60 хв.
Фінальна зустріч	Вправа «Очікування»	75 хв.

3.2. Опис результатів формувального експерименту

Головним завданням цього етапу формувального експерименту, перевірка ефективності розробленої та реалізованої комплексної програми розвитку та корекції для розвитку та усунення гендерної толерантності, усунення міжособистісних конфліктів у молодшому віці, що включає соціально-

психологічний тренінг «Розвиток гендерної толерантності та зниження рівня конфліктності у здобувачів вищої освіти».

На першому етапі ми впровадили спеціальний курс, який був показаний як метод розвитку когнітивної складової гендерної толерантності, по розширенню знань, умінь і навичок у здобувачів вищої освіти, щодо розуміння поняття гендеру, її структурні компоненти, поняття гендерної рівності та його сприйняття суспільством, особливості гендерної ідентичності та гендерні характеристики толерантність. Оцінювали сформованість когнітивного компоненту шляхом аналізу продуктивності програми до і після її виконання.

На другому етапі ми застосували соціально-психологічний тренінг «Розвиток гендерної толерантності та зниження рівня конфліктності у здобувачів вищої освіти». Тренінг проводився на основі активних психологічних методів та вправ, спрямовані на розвиток емоційних та поведінкових складових. І шляхом аналізу здійснювалася оцінка змін у поведінковій та емоційній сферах за шкалами, показниками їх показників є «когнітивний компонент», «афективний компонент» та «режим роботи» методики «ВІКС: види та компоненти» гендерної толерантності» (автор Г.Л. Бардье) до та після заходу формувальний етап дослідження. Результати порівняльного аналізу див. в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка показників сформованості компонентів гендерної толерантності у здобувачів вищої освіти, n = 60

Група	До формувального експерименту						Після формувального експерименту						t-критерій
	В		С		Н		В		С		Н		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Рівень гендерної толерантності													
ЕГ	0	0,00	23	76,70	7	23,30	2	6,70	27	90,00	1	3,30	4,84*
КГ	0	0,00	26	86,60	4	13,40	1	3,30	25	83,30	4	13,40	2,67*
U-крит	0,89						0,53						

Продовж. табл. 3.2

Когнітивний компонент													
ЕГ	0	0,00	28	93,30	2	6,70	3	10,00	27	90,00	0	0,00	4,84*
КГ	0	0,00	27	90,60	3	10,40	1	3,30	27	90,00	2	6,70	1,99*
U-крит	0,14						-3,23*						
Емоційний компонент													
ЕГ	0	0,00	25	83,30	5	16,70	2	6,70	27	90,00	1	3,30	4,95*
КГ	0	0,00	24	80,60	6	20,00	1	3,30	25	83,30	4	13,40	- 0,82*
U-крит	0,74						0,11						

Поведінковий компонент													
ЕГ	0	0,00	22	73,30	8	26,70	3	10,00	24	80,00	3	10,00	4,85*
КГ	0	0,00	25	83,30	5	16,70	1	3,30	25	83,30	4	13,40	0,17*
U-крит	0,72						0,05						
Статевий розподіл рівня гендерної толерантності													
ЕГ (дівчата, n=15)	0	0,00	14	93,30	1	6,70	1	6,70	14	93,30	0	0,00	3,22*
КГ (хлопці, n=15)	0	0,00	11	73,30	4	26,70	0	0,00	14	93,30	1	6,70	3,42*
U-крит	2,54*						2,40*						

Дані були отримані після виконання програми розвитку та корекції відсотку в експериментальній групі, спостерігалось покращення результатів, особливо кількість досліджуваних був високий рівень гендерної толерантності зріс з 0,00% до 6,70%. Номер досліджування, який є проявом гендерно-толерантних якостей особистості індивідуально визначений і адаптований до ситуації та конкурентів на взаємодію (середній рівень) зросла з 76,70% до 90,00%.

Низький рівень гендерної толерантності знизився з 23,30% до 3,30%. Респонденти позитивно ставляться до отримання досвіду та конструктивних

навичок міжстатевої взаємодії; відбувся перегляд гендерних відмінностей сприяв більш свідомому визнанню гендерної рівності, автономії та суб'єктності представників кожної статі; емоційне та поведінкове покращення саморегуляції у налагодженні партнерських стосунків між статями. Отримані дані були статистично значущими, достовірними ($t=4,84^*$ при $p \leq 0,05$), що дозволило відзначити у здобувачів вищої освіти зростання особистісної рефлексії, емоційної стабільності, поведінковий самоконтроль, гендерної ідентичності та зниження гендерних стереотипів.

Отримані результати в експериментальній групі за когнітивною шкалою компоненти програми «до» і «після» показали зростання кількості досліджуваних на високому рівні від 0,00% до 10,00%, зменшується з числа другорядних - від 93,30% до 90,00% і нижче рівень від 6,70% до 0,00% ($t=4,84^*$ при $p \leq 0,05$). Що стало можливим визначити розширення знань про природу у здобувачів вищої освіти усвідомлення меж гендерної толерантності, гендерної рівності та стереотипізація, прийняття відмінностей представників протилежної статі. Отримані результати є індивідуальними, у здобувачів вищої освіти розширилися знання про багатогранність світу, значне зниження стереотипного сприйняття, спрямованість на саморозвиток, інтерес до отримання нового досвіду шляхом збільшення контактів міжстатевої взаємодії.

Відповідно, проаналізувавши результати, отримані в експериментальній групі згадується як показник емоційної складової гендерної толерантності, покращення результатів у предметах вищого рівня з 0,00% до 6,70% і середньому з 83,30% до 90,00%, також зафіксовано зменшення – від 16,70% до 3,30%. Виявилось, що отримана інформація статистично значуща ($t=4,95^*$ при $p \leq 0,05$) і доводить, що здобувачі вищої освіти стали краще усвідомлювати емоційні прояви супротивника протилежної статі, в них розвивається емоційна стійкість, підвищується емпатія, збагачення емоційного потенціалу. Вони також легше

розрізняють емоційні реакції, менш піддаються власним негативним емоційним станам.

Аналіз результатів дослідження за шкалою емоційної складової відзначили незначне збільшення кількості досліджуваних у групі, високий рівень від 0,00% до 3,30%, середній рівень від 80,00% до 83,30% і значне зменшення кількості здобувачів вищої освіти з низьким рівнем з 20,00% до 13,40% ($t=-0,82$ при $p \geq 0,05$). Отже, отримані результати свідчать про те, досліджуваним групи без цілеспрямованої допомоги складно оптимізувати свої емоційні прояви, адаптації до нових соціальних умов, реалізації та аналізувати емоційні прояви конкурентів.

Отже, отримані результати свідчать про те, що досліджувані експериментальної групи, після участі в експерименті стали більш спрямовані на розширення суспільних відносин, налаштовані для участі в суспільному житті факультету, групі, освітні, професійних та неформальних спільнотах. В них знижується стереотипне сприйняття оточуючих і стає розкутим процес соціалізації, підвищується адаптаційний потенціал. На гендерному рівні є тенденція до побудови стосунків з представниками протилежної статі, інтерес до обміну інформацією, почуттями, переживаннями, бажання пом'якшити гендерні відмінності.

Порівнявши результати отриманих даних групи, констатували статистичну значущість щодо змін показників за когнітивним компонентом до ($u=-0,14^*$ при $p \geq 0,05$) та після ($u=-3,23^*$ при $p \leq 0,05$) проведення формувального експерименту. Це свідчить про те, що уявлення має поступовий і цілеспрямований вплив, спостерігається розширення пізнавальної сфери у здобувачів вищої освіти підвищення знань про гендерні конструкції, внутрішні якості особистості, елементи формуються без оціночної крос-гендерної взаємодії, а сам процес побудови стосунків відзначається зниженням стереотипів орієнтований на

мислення, сприйняття та партнерство. І так збільшується потенціал гендерної толерантності.

Враховуючи результати формувального експерименту, можна стверджувати, що є психолого-педагогічні методи які ми використовуємо, розвиваючі та корекційні програми сприяють розвитку рефлексивності, емоційної компетентності особистості, знання гендерного образу «Я», розвиток диференціації у виборі емоційно-поведінкових реакцій, здатність до співпереживання, орієнтація на рівноправні стосунки, занепад стереотипів, усвідомлення та прийняття статево-рольових відмінностей, формування міжстатевих стосунків без цін і шаблонів. Наші респонденти почали оцінювати більш усвідомлено визнати власну ідентичність, свою цінність як представника певної статі та протистояти стереотипним оцінкам представників протилежної статі, оптимізувати та виявити адекватні емоції. Вони легше спілкуються, відбувається адаптація свого комунікативного потенціалу, поведінки та спілкування повній свідомості та щирості.

3.3. Оцінка ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики

Оцінка ефективності тренінгової програми формування комунікативної толерантності проводилась за допомогою анкети В. Бойка. Перевірка ефективності програми передбачала використання t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок при визначенні відмінностей між дослідними на етапах виявлення та формування досвіду, а також до і після виконання навчальної програми комунікативної толерантності за даними експериментальної групи. Для

парних вибірок використовували t-критерій Стюдента. Раніше розподіли були перевірені на нормальність.

До початку реалізації програми комунікативного формування встановлено відсутність різниці за толерантністю, показниками досліджуваних експериментальної групи (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Показники проявів комунікативної толерантності за експериментальною групою у здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля критерію Стюдента за допомогою методики «Методика діагностики загальної комунікативної толерантності» В.В. Бойко

Прояви комунікативної толерантності	Значення показників	t	p
	ЕГ		
Неприйняття або незрозуміння індивідуальності іншої людини	11,71±2,4	1,054	0,295
Використання себе в якості еталона при оцінці поведінки та способу мислення інших людей	10,84±3,1	1,041	0,301
Категоричність або консерватизм в оцінках інших людей	9,82±1,7	0,052	0,958
Невміння приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнера	10,44±2,6	1,532	0,129
Прагнення переробити, перевиховати партнера	8,26±2,6	0,348	0,729
Прагнення підігнати партнера під себе, зробити його зручним	9,24±2,1	1,598	0,114

Продовж. табл. 3.3

Невміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно спричинені неприємності	8,36±1,7	- 1,760	0,082
Нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, в якому перебуває партнер	9,24±3,2	1,257	0,212
Невміння пристосовуватись до інших	8,62±2,1	-,265	0,792

У здобувачів вищої освіти експериментальної групи зменшилися прояви нездатності прийняти і зрозуміти індивідуальність іншої людини, прояви схильності використовувати себе як еталону при оцінці інших, розглядати особистість партнера крізь призму своєї особистості.

Спостерігається значне зниження категоричності та консерватизму, підвищується здатність приховувати або згладжувати неприємне в оцінці оточуючих, почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів, їх стилем спілкування, вміння приймати партнера таким, який він є без бажання перевиховувати, перепрацювати.

Зменшилися прояви непереносимості дискомфорту партнера. Зросла толерантність до фізичного та психологічного дискомфорту партнера, здатність пристосовуватися до характеру, звичок і вимог інших.

По експериментальній групі не досягає рівня статистичної значущості лише різниця між результатами детектування та контролю блоків з проявом комунікативної інтолерантності, наприклад невміння прощати помилки, хвилювання, ненавмисно заподіяні неприємності іншим, який має тенденцію надавати особливо неприємного значення його діям і словам. може ускладнити стосунки старшокласників зі своїм партнером по спілкуванню.

При кореляційному аналізі даних у групі здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля (див. табл. 3.4), було виявлено прямий зв'язок емпатії з етнічною шкалою

індексу толерантності ($0,4 \geq 0,05$), а також емпатія корелює з загальною толерантністю.

Таблиця 3.4

Кореляційний аналіз даних у групі здобувачів вищої освіти СНУ ім. В. Даля критерію Стьюдента за допомогою методики «Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г.У. Солдатової, О.О. Кравцової, О.Є. Хухлаєва, Л.О. Шойгерової

	Етнічна	Соціальна	Як риса особистості	Загальна	Емпатія
Етнічна	1				
Соціальна	0,27*	1			
Як риса особистості	0,38*	0,18	1		
Загальна	0,77*	0,72*	0,58*	1	
Емпатія	0,4*	0,08	0,21	0,38*	1

У групі найтісніший зв'язок із соціальною толерантністю, тобто ставлення до різних субкультур і груп у нашому суспільстві, найбільше хвилює ступінь толерантності чи нетолерантності на поведінковому рівні. Ми припускаємо, що така інформація пов'язана зі статтю, профільною підготовкою досліджуваних, оскільки особливості навчання психологів відрізняється від навчання здобувачів звичних спеціальностей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Програма формування комунікативної толерантності цілеспрямована на розвиток здобувачів вищої освіти в умовах інклюзивного навчання здібностей, процесів і якостей, які забезпечують здобувачам вищої освіти здатність ефективно і толерантно ставитися до інших за обставин внутрішньої інтеграції. Програма включає організаційні етапи: початковий, основний, кінцевий. Початковий етап включає формування високої мотивації до участі в програмі. Основний етап спрямований на формування обізнаності, поінформованості та оволодіння прийомами вдосконалення комунікативних здібностей, рефлексивних і емпатичних навичок, здатностей до саморегуляції та толерантної поведінки. Аверсальний етап призначений для засвоєння та фіксації нової особистісної позиції, що є результатом набутих завдяки участі у програмі знань, вмінь, навичок та якостей.

Структура програми представлена п'ятьма змістовними блоками: мотиваційним, перцептивним, інтерактивним, блоком комунікативної толерантності, рефлексивним блоком. Метою мотиваційного блоку є забезпечення позитивної мотивації до участі в програмі та актуалізація мотивів толерантної комунікативної поведінки. Перцептивний блок передає: інтенсивний розвиток емоційно-інтелектуальних здібностей учасників групи, їх здатності розуміти та диференціювати власні емоції та переживання інших людей; вміння керувати власним емоційним станом та усвідомлення особистісних особливостей сприйняття оточуючих; розвиток емпатичних навичок. Інтерактивний блок має за мету розвиток комунікативних вмінь і навичок конструктивної взаємодії в конфліктних ситуаціях через оволодіння ефективними моделями поведінки та типами психологічного захисту. Основна мета блоку комунікативної

толерантності – формування уявлень учасників програми про феномен комунікативної толерантності та оволодіння навичками толерантної поведінки.

У формувальному експерименті брали участь здобувачів вищої освіти, що на етапі дослідження увійшли до груп «загальноінтолерантні», «еґоцентричні інтолерантні», «нетерпимі інтолерантні».

ВИСНОВКИ

Теоретичний огляд емпіричного дослідження гендерної толерантності; визначена структура компонента досліджуваної події та критерії їх формування; було вивчено механізми її прояву та розвитку, взаємозв'язок гендерної толерантності та схильність до міжособистісних конфліктів у молоді, виправдана, розробили та пілотували програму розвитку гендерної стійкості та зниження схильності у здобувачів вищої освіти до міжособистісних конфліктів віку.

1. Теоретичний аналіз проблеми гендерної толерантності в сучасності дозволило суспільству визначити, що сьогодні немає єдиного визначення і структурного змісту цього особистісного феномену. У дослідженнях ми вважаємо гендерну толерантність здобувачів вищої освіти як інтегральну особистісну властивість, орієнтовану на самоаналізі і саморозвитку гендерної ідентичності, що опосередковує прояви гендерної ідентичності саморегуляції поведінки для оптимізації соціальних, освітніх, професійних і гендерних взаємодій; дозволяє встановити і підтримувати якісні стосунки з представниками своєї та протилежної статі рівні співпраці, кооперації та компромісів. Складність цього особистісного феномену визначається рівнем сформованості і взаємозалежності когнітивного, емоційного та поведінкового компоненту структури гендерної толерантності особистості. Визначено формування від таких механізмів, передусім залежать компоненти гендерної толерантності, її розвиток, як гендерної ідентичності та гендерного стереотипу.

2. Рівень розвитку гендерної толерантності визначається показниками формування компонентів гендерної толерантності, зокрема: когнітивного – включає розвинену рефлексивність, здатність до саморозвитку та самовдосконалення. Їх розвиток допомагає зрозуміти відмінності між представниками різної статі, вдосконалення особистих якостей необхідні для

подальшої оптимізації міжстатевих стосунків; емоційний – характеризується емоційною стійкістю, ціннісним ставленням до власних та оточуючих. Утворенню цих компонентів сприятиме усвідомлення власних емоційних проявів, розвиток емпатії, емоційної чутливості, прийняття емоційних станів інших, як дороговказ до успіху, продуктивна взаємодія між статями і, відповідно, гендерна толерантність; поведінка – включає гнучкість поведінкових проявів, комунікативність самоконтроль, спрямованість на конструктивне вирішення конфліктів умови, що впливає на вміння свідомо керувати власними діями у міжстатевій взаємодії. Достатній розвиток цих компонентів забезпечує належне функціонування, відображає життєві ситуації, прогнозує емоційні стани та поведінкові акти, спільний партнер і той, хто ефективно взаємодіє в конфліктних ситуаціях сприятиме зосередженню уваги на профілактиці та ефективному вирішенні конфліктної ситуації. Емпіричні критерії гендерного розвитку толерантність визначається у молоді: особливості міжстатевої взаємодії; розвиток емоційного поля; розвиток комунікативних якостей, виходячи з цього існують різні рівні розвитку гендерної толерантності.

3. Емпірично досліджено, що гендерні особливості толерантності у здобувачів вищої освіти під впливом соціальної ситуації розвитку особистості, можна виявити гендерну толерантність характеризуючись такими рівнями: високий – орієнтований на збагачення досвіду та розширення знань, умінь і навичок міжстатевої взаємодії, достатньо емпатійні, майже відсутність гендерних стереотипів і прийняття індивідуальних особливостей кожної особистості незалежно від статі, налаштовані на взаємодію з партнером; середній рівень – наявність достатніх знань і навичок міжстатевої взаємодії, але вони не завжди використовуються, іноді вони можуть виявляти співчуття у своїй повсякденній діяльності, можуть проявляти байдужості до представників протилежної статі; необхідність послаблення гендерних і статевих стереотипів, але іноді партнер може наслідувати деякі з них у процесі взаємодії; комунікативні

якості достатньо розвинені; низький рівень – вони мають обмежений досвід і здатність до взаємодії між статями, вони погано орієнтуються в емоційних проявах і реакціях опонентів, відчують певні труднощі у встановленні контакту обидві статі особливо погано спілкуються; володіють слабо розвиненим саморегулятивним потенціалом.

4. На основі результатів констатувального експерименту розроблена програма соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у здобувачів вищої освіти. Теоретичні основи авторської програми гендерного розвитку на перший план вийшли особистісно-орієнтовані виховні положення толерантності І.Д. Беґа, та гендерний підхід на основі якого розроблено модель програми розвитку та реформування, полягає у створенні задач психологічних умов для самореалізації та саморозвитку, особистісного розкриття гендерного потенціалу молоді як представників різної статі. Ефективність запропонованої програми була визначена як: підвищення обізнаності гендерної відмінності респондентів між статями; скорочення стереотипів в процесах індивідуальної та групової взаємодії; розвиток комунікативних якостей та навички безконфліктного спілкування; більш свідоме відображення відмінностей між власною статтю та гендером «Я»; ставлення до формування міжстатевих партнерських відносин, зменшити вплив фрустрації щодо гендерно-статевої взаємодії, статі та гендеру спілкування; фокусується на саморозвитку та самовдосконаленні та зростанні гендерної культури в цілому.

5. Виявлено рівень ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики, що у більшій половині здобувачів вищої освіти рівень гендерної толерантності знаходиться на середньому (наближеному до низького) рівні; близько третини здобувачів вищої освіти мають низький рівень гендерної толерантності; і лише п'ята частина має сформовану (високий рівень) гендерну толерантність. Визначено, що гендерна толерантність є більш сформованою у

дівчат, ніж хлопців, пояснюється сприйнятою гендерною ідентичністю, несхильністю до стереотипного сприйняття оточуючих, диференціальні емоційні прояви; тоді як хлопці, як правило, демонструють більш чоловічі риси ідентичності та гендерні стереотипи у процесі міжстатевої взаємодії, де емоційні прояви обмежені, поведінка знижена і комунікативна саморегуляція.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/>.
2. Апішева А.Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками / А.Ш. Апішева. - Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. Випуск 2. – С. 117-125.
3. Березовська Л.І., Юрков О.С. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник / Л.І. Березовська, О.С. Юрков. – Мукачево: МДУ, 2016. – 201 с.
4. Берн Ш. Гендерна психологія / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
5. Бойко В.В. Комунікативна толерантність в міжособистісних відносинах / В.В. Бойко. - С. 432.
6. Боришевський М. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості / М. Боришевський // Психологія і суспільство, 2009. – №4. – С. 128-135.
7. Брайдотті Р. Теорія статевої відмінності. Антологія феміністичної філософії / Р. Брайдотті. – К.: Основи, 2006. – С. 357-367.
8. Буняк Н.А. Студентський вік як період підвищення конфліктності: теоретичний аналіз. Львівський державний університет внутрішніх справ / Н.А. Буняк // Науковий Вісник, 2017. №1. – С. 70-78.
9. Вілкова О.Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів / О.Ю. Вілкова / Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005.
10. Вілкова О.Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних

- стереотипів. Український соціум. К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. № 3 (5). – С. 24-29.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000/ уклад., гол. ред. Бусел В.Т. – Київ; Ірпінь: Перун, 2003. – 1427 с.
 12. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000/ уклад., гол. ред. Бусел В.Т. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
 13. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку \ С.Т. Вихор \ Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006
 14. Вороніна О.А. Фемінізм та гендерна рівність / О.А. Вороніна - М.: Едиториал УРСС, 2004. 320 с.
 15. Ворона М.В. Гендерні стереотипи: сутність, функції, наслідки \ О.А. Вороніна / Статистика України, 2010. № 4. – С. 71–74.
 16. Воропаєва Т.С. Трансформація гендерної ідентичності в Україні / Т.С. Воропаєва / Особистісні виміри становлення нової парадигми сучасної української освіти. [колективна монографія] (за заг. ред. Т.І. Власової та Т.М. Талько). Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2010. С. 150-158
 17. Галицький І.В. Типи толерантності в сучасному суспільстві / І.В. Галицький / Актуальні проблеми держави і права, 2010. С. 280-289. Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1368/94/>
 18. Галустьян Ю.М., Новицька В.П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості / Ю.М. Галустьян, В.П. Новицька / Український соціум, 2004. № 1(3). С. 7-13. <https://doi.org/10.15407/socium2004.01>
 19. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 1. (ред. рада Кікінежді О.М., Власов В.С., Магдюк Л.Б., Ладиченко Т.В.). Київ:

- Програма розвитку ООН в Україні, 2010. – 328 с.
20. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві: [колективна монографія] (під заг. ред. Ю.І. Саєнко). Проект розвитку ООН. К.: Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2007. 144 с.
21. Гірник А.М. Основи конфліктології: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А.М. Гірник - К.: Києво-Могилянська академія, 2010. 222 с.
22. Глинська Л., Скляр Р. Феномен толерантності в соціальнофілософських інтерпретаціях \ Л. Глинська, Р. Скляр / Соціологічні студії, 2019. №2(15). С.42–44. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-42-47>
23. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді \ Навчальний. Посібник. Гриф МОН. К.: Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.
24. Гончаренко Т. Третя стаття. Як живеться людині, яка народилася не жінкою і не чоловіком / Т. Гончаренко / Українська правда. Публікація від 28.08.2018. Інтернетресурс. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/08/28/232869>.
25. Горностай П.П. , Вознесенська О.Л. , Грибенко І.В. Динамічні процеси в малій групі: соціально-психологічний вимір освітнього середовища: [монографія] (за ред. П.П. Горностая.). П.П. Горностай, О.Л. Вознесенська, І.В. Грибенко - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 190 с. ISBN 9789661892780
26. Горностай П.П. Основи теорії гендеру \ П.П. Горностай / Навчальний посібник. К: КІС, 2004. 132 с.
27. Гурова О.М. Теоретичний огляд проблеми шляхів формування толерантності у майбутніх психологів / О.М. Гурова / Збірник наукових праць Кам'янець Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Соціально-

- педагогічна серія. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2009. Випуск XI. – С. 141–149.
28. Динамічні процеси в малій групі: соціально-психологічний вимір освітнього середовища: [монографія]. (Горностаєв П. П., Вознесенська О. Л., Грибенко І. В. та ін.); за ред. П. П. Горностаєва. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 190 с.
29. Довгополова О.А. Принцип толерантності в контексті духовної культури перехідних епох / О.А. Довгополова - дис.. канд. філос. наук: 09.00.03. Одеса, 1997. 167 с.
30. Долинська Л.В., Матяш-Заяц Л.П. Психологія конфлікту / Л.В. Долинська, Л.П. Матяш-Заяц \ Навчальний посібник. К.: Каравела, 2011. 304 с.
31. Дроздова М.А. Метричні особливості статево-вікових стереотипів жінок. Наукові студії із соціальної та політичної психології / М.А. Дроздова / Збірник статей. К.: Міленіум, 2016. Вип. 38 (41). С. 151-157
32. Еріксон Е. Ідентичність: юність, кризи. (переклад з англ.) / Е. Еріксон / Общ. ред. и предисл. Толстых А.В. - М.: Виробнича група "Прогрес", 1996. 344 с.
33. Еріксон Е. Дитинство і соціум \ Е. Еріксон \ СПб.: Літній сад, 2000. 416 с.
34. Жеребкіна І. Суб'єктивність и гендер: гендерная теория субъекта в современной философской антропологии. Учебное пособие. СПб.: Алетейя, 2007. 312 с.
35. Забродський М.М. Вікова психологія / М.М. Забродський / Навчальний посібник 2-ге видання, виправлене і доповнене. К.: МАУП, 2002. 104 с.
36. Заграєв Л.Д. Гендерні моделі в уявленнях молоді / Л.Д. Заграєв / Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Психологія, 2015. Вип. 2. С. 55-64. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2015_2_8
37. Йегер В. Воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и

- воспитательных систем) В. Йегер - М.: «Греко-латинский кабинет» Ю.А. Шичалина, 1997. – 234 с.
38. Карпенко К.І. Природа і жінка: перспективи екофемінізму в Україні \ К.І. Карпенко - Монографія. Харків: Крук, 2005. 320 с.
39. Кашпур Ю.М. Психологічні особливості генези сексуальних уявлень особистості в період дорослішання: автореферат дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ю.М. Кашпур; Нац пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
40. Кірющенко В.Л., Гарьковець С.О. До проблеми гендерної рівності в Україні. Соціально-психологічний та філософський підхід до проблем сучасного \ В.Л. Кірющенко, С.О. Гарьковець / Матеріали наук. конф. (8.02–01.03.2016). Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 142–144.Р.
41. Коберник Л.О. Конфліктні форми поведінки та способи їх корекції в юнацькому віці. Актуальні проблеми психології. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / Л.О. Коберник - За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, 2008. Т.1.Ч. 21-22. С.173 - 177.
42. Коберник Л.О. Психологія прояву конфліктних форм поведінки в студентському віці. Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: [монографія] \ Л.О. Коберник - За ред. проф. Н.І. Пов'якель. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. С. 232 -240.
43. Ковальчук І.А. Статєво-рольова соціалізація учнів: монографія \ І.А. Ковальчук - Луганськ: Альма-матер, 2007. 216 с.
44. Козинець І.М. Статєво-рольова соціалізація та гендерна ідентичність особистості І.М. Козинець \ Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія, 2012. № 1. С. 91-96. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2012_1_16
45. Кон И.С. Плюсы и минусы раздельного и совместного обучения. Педагогика \ И.С. Кон - 2006. № 9. С. 16-22.

46. Кондратюк А.Ю. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці. Кондратюк А.Ю., Литвиненко С.А. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ, 2014. № 3. С. 73-75.
47. Костіна Т.О. Рівні усвідомлення гендерно зумовлених сценарних процесів молодими людьми \ Т.О. Костіна \ Науковий вісник Херсонського державного університету. Херсон, 2019. Вип 4. С.103-109. DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-13
48. Костіна Т.О. Використання методу фільм-аналізу для розвитку гендерної компетентності студентів закладів вищої освіти \ Т.О. Костіна \ Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: педагогіка 3(4). "Видавниче підприємство "ЕДЕЛЬВЕЙС", 2019. С.66-67.
49. Котлова Л.О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки у підлітковому та юнацькому віці \ Л.О. Котлова \ Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр, 2013. Вип. 19. С. 95–99.
50. Кочарян О.С. Психологія розвитку \ О.С навч. посіб. О.С. Кочарян, М.Є. Жидко, О.В. Долгополова. Х.: Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2014. 120 с.
51. Кравець Т.В. Об'єктивація гендерних стереотипів в українському масмедійному дискурсі. Мовні і концептуальні картини світу \ Т.В. Кравець \ Збірник наукових праць. 2013. №43(2.). С. 252-257. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43%282%29_40
52. Кресін О.В. Міжетнічна толерантність \ О.В. Кресін \ Педагогіка толерантності: Громадський психолого-педагогічний журнал для освітян, батьків та юнацтва, 2003. №4. С. 13-20
53. Кузьменко Р.І. Феномен толерантності як мистецтво життя. Філософська антропологія, психоаналіз і арт-терапія: перспективність взаємодії підхід філософської антропології як метаантропології \ Р.І. Кузьменко - Зб. Наук.

- праць III Міжнародної науково-практичної конференції. За ред. Н. В. Хамітова. Київ: Інтерсервіс, 2016 (30–31 березня). С. 167–169.
54. Кузьменко Р.І. Толерантність як основа спільної дії в бутті людини. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць \ Р.І. Кузьменко \ Київ: НАУ, 2019. Вип. 1(№ 29). С. 93–98.
55. Кузьменко Р.І. Феномен толерантності як консолідуючий фактор в людських відносинах. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Матеріали звітної науково- практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософії та суспільствознавства \ Р.І. Кузьменко \ Київ: Вид-во імені М.П. Драгоманова, 2019 (13–17 травня). С. 66–68.
56. Курдибаха О.М. Ідентифікація як механізм гендерної соціалізації підлітків. Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів \ О.М. Курдибаха \ Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Мукачєво: Карпатська Вежа, 2015. С. 126–128.
57. Лавриненко Н.В. Основи теорії гендеру \ Н.В. Лавриненко \ Навчальний посібник. Редакційна колегія: Агеєва В.П, Кобелянська В.П., Скорик М.П. К.: “К.І.С.”, 2004. С.354-385
58. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме \ В.А. Лекторский \ Философия, наука, цивилизация (под ред. В.В. Кзютинского). М.: Эдиториал УРСС, 1999. С.284 -292.
59. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. Навчальний посібник. Г.В. Ложкін, Н.І. Пов’якель. К.: ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
60. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта: Учебное пособие \ Г.В. Ложкин \ К.: МАУП, 2000. 256 с.
61. Магдюк Л.Б. Забезпечення рівного доступу чоловіків і жінок до працевлаштування за гендерно-обмеженими спеціальностями \

- Л.Б. Магдюк \ Журнал «Маркетинг в Україні», 2010 р. № 4 (62). С. 35 – 40.
ISSN 1606_3732.
62. Мазан Р.С. Толерантність без кордонів і меж \ Р.С. Мазан \ Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Політичні науки, 2002. Вип. 31(44). С. 96-103.
63. Макарчук Н.О. Особистісні детермінанти розв'язання конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці \ Н.О. Макарчук \ Дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2005. 249 с.
64. Маланчук-Рибак О.З. Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін. Основи теорії гендеру \ О.З. Маланчук-Рибак \ Навчальний посібник. К.: «К.І.С.», 2004. С. 182– 218.
65. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів \ Т. Марценюк \ Київ, 2014. 65 с. URI: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/354>
66. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу / СПб.: Евразия, 1999. 478 с. Режим доступу: <http://poznaisbya.com/psylib/books/masla01/txt04.htm>.
67. Матяш-Заяц Л.П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. П. Матяш-Заяц ; наук. кер. Л.В. Долинська; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2005. 21 с
68. Мишель А. Долой стереотипы! Преодолеть сексизм в школьных учебниках \ А. Мишель \ Париж: ЮНЕСКО, 1986. 122 с.
69. Мотуз Т.В. Гендерна толерантність: соціально-педагогічний аспект / Т.В. Мотуз \ Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015. № 8 (52). С.124-128.
70. Нежинська О.О. Психологічні умови формування гендерної

- компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» \ О.О. Нежинська \ Університет менеджменту освіти НАПН України. К.: ДВНЗ «УМО» НАПН України, 2011. 21 с.
71. Ніколсон Л. Гендер. (пер. з англ. Б. Єгідиса). Антологія феміністичної філософії \ Л. Ніколсон \ К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. С. 348 – 356.
72. Новосад І. Стратегії розв'язання конфліктних ситуацій / І. Новосад / Психолог, 2013. № 2. С. 41-44.
73. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи. Основи теорії гендеру / С.М. Оксамитна \ К.: „К.І.С.”, 2004. С.157-181
74. Пірен М.І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації. Соціальна і гуманітарна політика \ М.І. Пірен / Вісник НАДУ. 2015. № 2. С.51–56
75. Пиз А., Пиз Б. Мова взаємовідносин чоловіків та жінок \ А. Пиз, Б. Пиз / М.: Изд.- во ЭКСМОПресс, 2002. 312 с.
76. Пов'якель Н.І. Психологія вирішення педагогічних конфліктів / Н.І. Пов'якель \ К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.
77. Практикум з психодіагностики та дослідженню толерантності особистості. Под ред. Солдатової Г.У., Шайгерової Л.А. М.: Центр СМІ МГУ ім. М.В. Ломоносова, 2003. 267 с.
78. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення: [монографія]. Горностаєв П.П., Ліщинська О.А., Чорна Л.Г. та ін.; за наук. ред. Горностаєв П.П. . К.: Міленіум, 2014. 252 с.
79. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): [монографія]. Павленко В.М., Мельничук М.М. Полтава: ФОП Мирон І.А, 2014. 244 с.
80. Психодіагностика толерантності особистості. Під редакцією

- Солдатової Г.У., Шайгерової Л.А.– М.: Смысл, 2008. 172 с.
81. Ремшмидт Х. Підлітковий та юнацький вік / Х. Ремшмидт – М.: Мир, 1994. 320с.
82. Роджерс К.О становленні особистості: психотерапія очима психотерапевта \ К.О. Роджерс - Пер. Исениной М.М.– М.: Прогресс. 1994. 256 с.
83. Ротар Н.Ю. Категорія толерантність в системі інструментарію сучасної політичної науки \ Н.Ю. Ротар / Історико-політичні проблеми сучасного світу, 2013. Випуск 25(26). С.117–121.
84. Рубан О.В. Гендерно-рольове питання у сучасному українському суспільстві: світоглядний аспект. Актуальні проблеми філософії та соціології \ О.В. Рубан \ Одеса, 2018. № 23. С. 31–34.
85. Рубан О.В. Гендерно-рольовий баланс у бутті сучасної людини: екзистенціальний вимір. Філософські науки: традиції та інновації / О.В. Рубан / Науковий журнал. Суми, 2011. №2 (4). С.151–158.
86. Рубин Г. Обмен женщинами: заметки о «политической экономии» пола. Хрестоматия феминистских текстов \ Г. Рубин / Переводы под ред. Здравомысловой Е., Темконой А.– СПб., 2000. С. 89-139.
87. Скотт Д.Г. Конфлікти: шлях їх подолання Д.Г. Скотт - К.: Внешторгиздат, 1991. 221с.
88. Співак Л.М. Психологічні передумови становлення самосвідомості особистості в юності / Л.М. Співак / Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац/університет, 2012. Вип. 627. С. 141- 149.
89. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності: монографія / Л.М. Співак / Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 300 с.
90. Ставицька С.О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці [монографія] / С.О. Ставицька – Київ: НПУ

- імені М. П. Драгоманова, ТОВ Поліграф плюс, 2011. 727 с.
91. Ставицька С.О. Соціально-психологічні проблеми становлення та розвитку особистості в юнацькому віці. Людина і політика / С.О. Ставицька / Український соціально-гуманітарний науковий журнал, 2008. № 2 (37). С. 77-89.
92. Ставицька С.О. Соціально-психологічні особливості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці. Проблеми сучасної психології \ С.О. Ставицька \ Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. Вип. 23. С. 595-607.
93. Ставицька С.О. Роль інтелектуального компоненту у становленні життєвих стратегій юнацтва. Актуальні проблеми психології / С.О. Ставицька / Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Психологія обдарованості. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. Том. VI. Випуск 11. 415 с.
94. Столяренко О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю / С.О. Ставицька / автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Столяренко Оксана Василівна. Уман. держ. пед. Унт ім. Павла Тичини. Умань, 2013. 20 с.
95. Ткалич М.Г. Гендерна психологія / М.Г. Ткалич / Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2011. 248с.
96. Глумачний словник чужомовних слів в українській мові: Правопис. Граматика: 10 000 слів / Оксана Миколаївна Сліпушко. Київ: Видавниче Товариство «Криниця», 1999. 507с.
97. Уолцер М.О терпимість. М.: Дім інтелектуальної книги / ІдеяПресс, 2000. 160 с.

98. Уотсон Дж. Психологія с точки зрення бихевиориста / Дж. Уотсон / 2-е изд. / Под ред. Гальперина П. Я., Ждан Л. Н. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. С. 79-96.
99. Чала О.А. Внутрішньоособистісний конфлікт як чинник деструктивних форм поведінки юнаків. Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / О.А. Чала / зб. наук. пр. Ін-т психології імені Г. Костюка АПН України. За ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2008. Т. X, Ч. 8. С. 621-626.
100. Чорнодон М.І. Визначення гендерних номінацій на основі аналізу гендерно маркованої періодики / М.І. Чорнодон / Modern Problems of Improve Living Standards in Globalized World, 2017. С. 367 – 373.
101. Шама І.В. Психологічні особливості міжособистісних конфліктів серед підлітків / І.В. Шама / Фундаментальні та прикладні дослідження в практиках провідних наукових школах, 2015. № 3 (9). С.95-104
102. Шушляпін О.И., Ломакіна О.В., Добровольська І.Н. Феномен гендеру та здоров'я людини з позиції біологічного і психологічного віку: проблеми та перспективи. Гендер. Екологія. Здоров'я / О.И. Шушляпін, О.В. Ломакін, І.Н. Добровольська / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 210-ти річчю Харківського національно. го медичного університету. Харків: ХНМУ, 2015 (21–22 квітня). С.265-266.
103. Яновська Т.А. Психологічні особливості міжособистісних стосунків студентської молоді з різним рівнем самооцінки. «Молодий вчений» / Т.А. Яновська. – 2018. – № 5 (57). – С. 33-36.

ДОДАТОК А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.1)

Таблиця А.1

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	84	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.2)

Таблиця А.2

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	88	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	101	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	45	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.3)

Таблиця А.3

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	74	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	111	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	39	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.4)

Таблиця А.4

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	84	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.5)

Таблиця А.5

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	85	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	129	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	55	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.6)

Таблиця А.6

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	98	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	107	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	26	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.7)

Таблиця А.7

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	95	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	131	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	56	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.8)

Таблиця А.8

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	87	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	117	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	56	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.9)

Таблиця А.9

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	80	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	129	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	39	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.10)

Таблиця А.10

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	70	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	124	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	30	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.11)

Таблиця А.11

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	89	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	116	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	60	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.12)

Таблиця А.12

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	62	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	109	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	22	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.13)

Таблиця А.13

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	89	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	108	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	29	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.14)

Таблиця А.14

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	89	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	30	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.15)

Таблиця А.15

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	90	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	107	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	59	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.16)

Таблиця А.16

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	84	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	58	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.17)

Таблиця А.17

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	87	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	128	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	37	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.18)

Таблиця А.18

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	89	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	120	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.19)

Таблиця А.19

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	98	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	131	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.20)

Таблиця А.20

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	84	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	100	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.21)

Таблиця А.21

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	84	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.22)

Таблиця А.22

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	76	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	109	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.23)

Таблиця А.23

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	78	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	48	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.24)

Таблиця А.24

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	99	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	104	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	39	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.25)

Таблиця А.25

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	85	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	100	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	39	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.26)

Таблиця А.26

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	89	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	104	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	58	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.27)

Таблиця А.27

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	90	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	107	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	59	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.28)

Таблиця А.28

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	77	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	117	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	37	низький	22 - 60

Продовження Додатку А

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.29)

Таблиця А.29

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	66	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	123	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	39	низький	22 - 60

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАЛЬНИК «ІНДЕКС
ТОЛЕРАНТНОСТІ» Г.У. СОЛДАТОВОЇ, О.О КРАВЦОВОЇ,
О.Є. ХУХЛЯЄВА, Л.О. ШОЙГЕРОВОЇ**

Чисельні результати (див. табл. А.30)

Таблиця А.30

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Етнічна толерантність	84	середній	61 - 99
Соціальна толерантність	127	високий	100-132
Толерантність як риса особистості	36	низький	22 - 60

ДОДАТОК Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.31

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	62	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.32

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	18	20 %
Відкрита жорстокість	45	38	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	9	10 %
Негативний досвід спілкування	20	19	20 %
Усього	100	89	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.33

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	62	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.34

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	18	20 %
Відкрита жорстокість	45	38	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	9	10 %
Негативний досвід спілкування	20	19	20 %
Усього	100	89	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.35

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	62	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.36

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	18	20 %
Відкрита жорстокість	45	38	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	9	10 %
Негативний досвід спілкування	20	19	20 %
Усього	100	89	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.37

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	12	20 %
Усього	100	66	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.38

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	37	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	18	20 %
Усього	100	77	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.39

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	37	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	18	20 %
Усього	100	77	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.40

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	12	20 %
Усього	100	66	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.41

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	19	20 %
Відкрита жорстокість	45	43	45 %
Обґрунтований негативізм	5	4	5 %
Буркотання	10	9	10 %
Негативний досвід спілкування	20	19	20 %
Усього	100	94	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.42

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	37	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	71	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.43

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	10	10 %
Негативний досвід спілкування	20	20	20 %
Усього	100	82	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.44

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	38	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	11	20 %
Усього	100	71	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.45

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	62	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.46

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	38	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	11	20 %
Усього	100	71	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.47

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	10	20 %
Відкрита жорстокість	45	45	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	74	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.48

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	14	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	10	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	69	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.49

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	7	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	67	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.50

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	20	20 %
Усього	100	72	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.51

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	19	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	68	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.52

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	4	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	63	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.53

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	20	20 %
Відкрита жорстокість	45	36	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	73	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.54

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	40	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	5	10 %
Негативний досвід спілкування	20	16	20 %
Усього	100	79	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.55

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	20	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	19	20 %
Усього	100	76	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.56

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	5	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	65	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.57

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	62	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.58

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	15	20 %
Відкрита жорстокість	45	30	45 %
Обґрунтований негативізм	5	3	5 %
Буркотання	10	6	10 %
Негативний досвід спілкування	20	17	20 %
Усього	100	71	100 %

Продовження Додатку Б

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.59

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	19	20 %
Відкрита жорстокість	45	33	45 %
Обґрунтований негативізм	5	2	5 %
Буркотання	10	4	10 %
Негативний досвід спілкування	20	10	20 %
Усього	100	68	100 %

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» В.В. БОЙКО**

Таблиця Б.60

Показники	Максимум балів	Отриманні бали	% від максимуму
Завуальована жорстокість	20	16	20 %
Відкрита жорстокість	45	37	45 %
Обґрунтований негативізм	5	5	5 %
Буркотання	10	8	10 %
Негативний досвід спілкування	20	20	20 %
Усього	100	86	100 %

ДОДАТОК В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.61)

Таблиця В.61

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	48	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	108	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	29	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.62)

Таблиця В.62

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	55	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	109	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	29	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.63)

Таблиця В.63

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	55	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	78	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	39	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.64)

Таблиця В.64

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	67	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	96	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.65)

Таблиця В.65

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	53	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	80	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	36	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.66)

Таблиця В.66

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	68	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	90	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	33	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.67)

Таблиця В.67

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	53	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	80	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	36	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.68)

Таблиця В.68

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	68	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	90	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	33	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.69)

Таблиця В.69

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	56	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	89	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	30	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.70)

Таблиця В.70

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	67	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	70	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.71)

Таблиця В.71

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	59	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	88	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	39	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.72)

Таблиця В.72

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	57	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	79	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.73)

Таблиця В.73

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	60	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	86	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	35	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.74)

Таблиця В.74

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	57	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	79	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.75)

Таблиця В.75

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	67	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	100	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.76)

Таблиця В.76

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	57	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	79	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.77)

Таблиця В.77

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	70	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	90	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	34	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.78)

Таблиця В.78

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	63	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	79	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	34	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.79)

Таблиця В.79

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	65	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	97	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	38	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.80)

Таблиця В.80

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	60	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	121	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	35	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.81)

Таблиця В.81

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	67	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	99	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	35	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.82)

Таблиця В.82

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	60	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	129	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	34	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.83)

Таблиця В.83

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	57	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	132	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	29	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.84)

Таблиця В.84

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	69	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	119	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	38	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.85)

Таблиця В.85

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	67	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	134	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	31	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.86)

Таблиця В.86

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	64	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	124	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	39	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНИКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.87)

Таблиця В.87

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	54	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	113	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	37	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНИКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.88)

Таблиця В.88

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	65	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	129	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	40	низький	40

Продовження Додатку В

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.89)

Таблиця В.89

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	67	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	119	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	40	низький	40

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ
ТОЛЕРАНТНОСТІ» О.П. САНІКОВОЇ, О.Г. БАБЧУК**

Чисельні результати (див. табл. В.90)

Таблиця В.90

Шкала	Бал	Рівень	Середні норми
Емоційна толерантність (ЕТ)	63	середній	41-70
Когнітивна толерантність (КТ)	115	високий	70-135
Поведінкова толерантність (ПТ)	36	низький	40

ДОДАТОК Г

**ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ «ШКАЛА МАСКУЛІННОСТІ ТА ФЕМІНІННОСТІ»
САНДРИ РУТ БЕМ**

Здобувачам вищої освіти пропонується список характеристик. Слід уважно прочитати кожна і вирішити, чи відповідає вона уявленню про себе. Якщо відповідає, то позначають її у протоколі хрестиком, якщо не відповідає - нічого не ставлять. Якщо немає повної впевненості, хрестик не ставлять. Здобувачі вищої освіти намагаються бути щирими.

Ключ

1) мускулінність («так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58

2) фемінінність («так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59

Обробка та інтерпретація отриманих даних :

1 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.

2 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: як незалежність, наполегливість, домінантність, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість у собі та ін.

3 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: спонтанна агресивність, схильність до ризику, домінантність, незалежність.

4 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.

5 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: спонтанна

Продовження Додатку Г

агресивність, схильність до ризику, домінантність, незалежність.

6 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Всіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Навколишні відзначають цю владність, але визнають її.

7 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: спонтанна агресивність, схильність до ризику, домінантність, незалежність.

8 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: прагне бути над усіма, але одночасно в стороні від усіх. Труднощі перекладає на оточуючих, сама належить до них кілька відчужено, хвалькувата.

9 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: вимоглива, прямолінійна, відверта, строга і різка в оцінці інших, непримиренна, схильна у всьому звинувачувати оточуючих, насмішувата, іронічна, дратівлива.

10 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: критична, нетовариська, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через невпевненість у собі, підозрливості і страху поганого ставлення, замкнута, скептична, розчарована в людях, потайна, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

11 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішуватий, іронічний, дратівливий.

12 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: впертість, наполегливість, енергійність, довірливість, ввічливість. Критична до всіх соціальних явищ і оточуючим людям. Здатна підкорятися і слухняно і чесно виконувати свої обов'язки. Прагне бути в згоді з думкою оточуючих,

Продовження Додатку Г

дотримується правил і принципів.

13 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: критичний по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючим людям.

14 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: покірна, схильна до самоприниження, слабовільна, схильна поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивна.

15 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: покірний, схильний до самоприниження, слабовільний, схильний поступатися всім і в усьому.

16 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: сором'язлива, лагідна, легко ніяковіє, схильна підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

17 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.

18 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, «бути хорошим» для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогруп, має розвинуті механізми витіснення і придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру).

19 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: гіпервідповідальна, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язлива у своїй допомозі і занадто активна по відношенню до оточуючих, приймає на себе відповідальність за інших (може бути тільки зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу).

20 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до

Продовження Додатку Г

людей проявляє в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

21 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.

22 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: спонтанна агресивність, схильність до ризику, домінантність, незалежність.

23 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: скромна, боязка, поступлива, емоційно стримана, здатна підпорядковуватися, не має власної думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

24 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: спонтанна агресивність, схильність до ризику, домінантність, незалежність.

25 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішкуватий, іронічний, дратівливий.

26 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: впертість, наполегливість, енергійність, довірливість, ввічливість. Критична до всіх соціальних явищ і оточуючим людям. Здатна підкорятися і слухняно і чесно виконувати свої обов'язки. Прагне бути в згоді з думкою оточуючих, дотримується правил і принципів.

27 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.

28 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: схильний до співпраці, кооперації, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих

Продовження Додатку Г

29 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: притаманні такі властивості як: впертість, наполегливість, енергійність, довірливість, ввічливість. Критична до всіх соціальних явищ і оточуючим людям. Здатна підкорятися і слухняно і чесно виконувати свої обов'язки. Прагне бути в згоді з думкою оточуючих, дотримується правил і принципів.

30 здобувач вищої освіти – притаманні такі властивості як: поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.